

Праці Українського Педагогічного Товариства в Празі.

Т. I.

**УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО
НА БУКОВИНІ, В ГАЛИЧИНІ,
НА ЗАКАРПАТТІ ТА В КАНАДІ.**

ПРАГА, 1932.

ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ.

Том I.

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО

на Буковині, в Галичині, на Закарпатті та в Канаді.

Прага.-1932.

ВІД РЕДАКТОРА.

Українське Педагогічне Товариство в Празі, що було засноване 31 травня 1930 р., поставило одним зі своїх завдань - студіювання минулого й сучасного становища народної освіти на українських землях і на чужині.

Перші три з вміщених тут статей є постригні дозвілі референтів на загальних зборах Товариства в 1931 р. щодо статті про українські школи в Канаді, то її виготовив, на прохання Управи Товариства, таможній учитель Михайло Кумка, якому Товариство й висловлює тут ширу подяку за ласкаву участь у цьому збірнику.

Появу в світ даного збірника - першого тому праць Українського Педагогічного Товариства в Празі - уможливила матеріальна допомога, яка надійшла спеціально на цю мету від деяких кол українського громадянства.

Вихід у світ дальших праць Товариства залежатиме від того, в якій мірі українське громадянство підтримає почин Товариства - ознайомити своїх *чужин* з організацією й становищем народної освіти на українських землях і в українських колоніях.

15 березня 1932 р.
Прага.

Голова Товариства
Ст. Сирополіко.

УКРАЇНСЬКЕ ШКОЛЬНИЦТВО НА БУКОВИНІ.

Заголовок цієї статті викличе в читача різні почування. Ті, що знали становище українського народу на Буковині, його ще зрозуміть; та ті, що знають Буковину сучасну, можуть іронічно усміхнутися: для них слова заголовку будуть незрозумілі. Бо немає ніякого тепер на Буковині українського шкільництва. Воно було, і було воно в великому розцвіті, але ж за двадцять років панування румунів у цій частині нашої землі нові пани знишили українське шкільництво, й воно зникло. Сучасне покоління не знає української школи на Буковині. Але ж у цій країні йде тепер заціянта боротьба за українську школу. Тим то її наша стаття зазнайомить читача з колишнім станом українського шкільництва на Буковині і змалює боротьбу за українську школу в теперішніх часах.

Але зпершу декілька історичних і географічних дат.

Та частина української землі, що з часом почала зватися "Буковина", була складовою української держави в Х-ХІ в. /в нашому літописі згадується "Шипинська земля", пор. село Шипинці під Чернівцями, Василів над Дністром, оселя з часів Володимира Великого/, потім належала до Галицького князівства, що за часів Ярослава Осъмомисла сягало по Дунай. А далі Татарі, Мадяри, Молдавія, де молдавські воеводи у своїх грамотах до ХІІІ в. користувалися виключно старою українською мовою, /в церкві панувала церковно-славянщина. Про школи в ті часи годі що говорити, бо ця справа не досліджена^{х/}/ але ж важке становище, що в ньому проживала Молдавія під турецьким пануванням, дарма що з деякими полегкостями на полі церковному

х/ Ці грамоти дуже важне джерело для історії української мови. Видані Уляницьким, Калужняцьким, Лукашевичем, Яцімірським обробив фільольогічно Володимир Ярошенко у 1. томі "Збірника комісії для дослідження історії української мови", видання Укр.Академії Наук, Київ, 1931 /Українська мова в молдавських грамотах ХІУ-ХУ в., ст.247-338/.

хх/ Невеличка стаття проф. Й. Ністора "Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowine", Чернівці, 1912, мало що вносить у цю справу, хоч написана з великими пропенсіями...

та шкільному, каже нам робити висновок, що рівень шкільництва був дуже невисокий, що поза церковні початкові школи воно в Молдавії не вийшло, і що тільки з прилученням Буковини до Австрії /1775/ воно входить у загальну систему австрійського навчання й поволі починає розвиватися. Сказати можна тільки одне, що в тодініх часах Молдавія була в тісному культурному зв'язку з Києвом, вплив Києва відбивався на тодінньому молдавському духовому житті. І досі найдете по старих церквах київські друкарі, старі дяківські, а то й попівські роди Буковини й досі з великою поманою переховують старі церковні книги, друковані в Києві, й повидiranі або пропалі листки заполадливо доповнюють переписами з інших видань, щоб тільки зберегти давню пам'ятку київського друку /н.пр., родина Гнідих із Валяви, Кейранів, Грибовських, - останні порумунилися/. Приналежність до Молдавії, що залишилася підо віри православною, позначилася на українському населенню Буковини в назві, якою вживали перед війною старші несвідомі українські селяни, називачи себе людьми "волоської віри" - з "бородатим попом"; цим вони відрізняли себе від українців греко-католиків, що їх вони називали людьми "руської віри", - з "голеним попом". З того виходили нераз такі куріози, що, н.пр., румуни греко-католики з чисто румунського містечка Бояни часто називали себе "рускаками", а їх сусіди, православні українці з Гогорини, були - люди "волоської віри". Коли ж було приперти такого чоловіка, а то й забалакати до нього по-румунськи, то можна було дістати нерідко дуже кумедну відповідь, що "ми, мовляв, із тих волохів, що по-волоськи не балакаємо". Воно виходило смішно, але румуни використовували цю несвідомість нашого селянства, ѹ де виходило українцям на велику некористь. Передусім між інтелігенцією з селян почався цілком окремий тим "румуна", що "вертався до своєї народності" /х/, ѹ, таким чином, понароджувалося сила українських ренегатів із українськими прізвищами, що завзятіше, ніж чисті румуни, доказували споконвічну румунськість Буковини та

х/Щікавим радимо прочитати повість Євгенії Ярошінської "Перекинчики", видання Укр. Видавничої Спілки у Львові, Львів, 1903; щікаво, ѹ ця повість почалася була друкуватися 1898 р. в фейлетонах "Буковини" під заголовком "У домі протопопа", але цензура ІІІ була сконфіскувала, ѹ на 10./здается/ числі друкування ІІ припинилося...

"поукраїнення" "зайдами" з Галичини, а далі пішла стражданна агітація, щоб селяни "волоської віри" під час спису лідності записувалися на румунів. Тим і пояснюється зрост румунського населення на Буковині під час конскриції 1910 р.; коли список із 1890 р. виявляє 42% українців і 32% румунів, із 1900 року ж налічує вже 43% укр. і 31% румунів, - у 1910 р. /останній список населення за Австрії/ ми маємо вже тільки 38,4% українців /305,101/ - 34% румунів /273.254/ - на 800.099 всіх людей на Буковині. Ясна річ, що ці числа відбилися й на школі й заважили на долі українського народу при захопленні Буковини Румунією після розпаду Австрії. А проте число українців на Буковині залитлося й досі давне, дарма що сучасна румунська конскриційна система повинтувала найрізніші назви для нашого народу: рутяни, українці, руси, гуцани, резеші /шляхта/ й т. д., й перепис населення з 24. квітня 1927 не вважує вже рідної мови населення, а тільки - походження. В цілій Румунії налічують /ураз із Бесарабією/-3,90% нашого народу, й коли відлічити 700.000 на Бесарабію, на Буковину залититься таки те число, що було перед війною... Ще одне. Українці заселяють збитою масою чотири /передвоєнні/ повіти північно-західньої частини краю, де число нашого народу доходить до 90% й більше /Кіцмань, Заставна, Вашківці, Вижниця/; в черновецькому повіті було поверх 50% /30 громад українських, 12 румунських/; по інших повітах був досить великий відсоток українців, і не було повіту в південній Буковині з румунською більшістю, де не жили б українці, - так, що, крім Гурагулоршини, де українців не було, на цілій Буковині не було перед 1918 р. і офіційно ні одного чисто румунського повіту.^x

До цього образу треба додати, що початок світової війни застав український народ на Буковині, після п'яdesiatilітньої організованої боротьби /перше просвітнє товариство "Руська Бесіда" засновано 1859 р./ та після повної перемоги українського народного напрямку над московофільством в дев'яностих роках XIX ст.^{xx}/ - політично майже врівноправне-

---

^x/ З усіх 341 сільських громад на Буковині тільки в 28 не було українців, зате румунів зовсім не було в 64 селах... Тепер ізнову офіційно українці в південній Буковині позникали зовсім...

^{xx}/ Розвиток української народної праці та зрост національної свідомості на Буковині змальовує пра-

ним із іншими народами Буковини, що буковинський сойм налічував 16 послів українців /волохів було трохи більше, бо вони мали послів і з великої посіlosti, дідичів^x/, що до Державної Ради в Відні висилили українці з Буковини З своїх заступників /на 14 від цілого краю/, що скрізь українці мали своїх представників, що по селах та містах були читальні, що кооперативи позасновувались були мало не в кожному селі і з'єднувались були у спілку кооператив /"Селянська Каса"/, що скрізь були Січі /гімнастично-пожарні товариства, де гуртувалася найзвідоміша молодь/, Народні Доми, театральні гуртки й т.д., що своє шкільництво добудовували вже до вершка... Про середні українські школи можна сказати, що вони були вже продуктом певної політичної сили нашого народу на Буковині в дев'яностох роках XIX ст.; те саме треба думати про домагання паралельних українських катедр на богословському факультеті чернівецького університету; воно мало завершити повну рівноправність української нації на Буковині й па церковному полі /враз із розділом консисторії на румунську й українську частину, з окремим українським владикою/ в 1918 р. Але ж розвиток українського народнього шкільництва, де треба було ще передати, т. зв., старорутину, підтримувану румунами й урядом, розвиток цього шкільництва йшло у парі з загальним національно-політичним розвитком народу. На народну школу український політичний провід відразу звернув свою баччу увагу, й політичний уплив ріс уміру того, як зростали кадри свідомого українського вчительства й підростало свідоме, виховане в своїй школі молоде покоління, на яке міг опертися провід. Перед вибухом світової війни українська політична та громадська думка дуже лічилася з учительством, воно в політичному житті мало досить велике слово...

-

Справжній розвиток усього народнього шкільництва на Буковині, отже, ю українського, починається що тільки з 1868 р., коли, законом із 25. травня т. р., всі школи перебрали /від церкви/ у свої руки держава. Вже два роки після цього в цілому краю було

ця акад. Степана Смаль-Стоцького: "Буковинська Русь", культурно-історичний образ, Чернівці, 1897 р. Що в центрі всієї цієї праці від вісімдесятих років XIX в., а то й провідником її був сам автор, те відоме всім.
^x Якби до краєвого сойму були ще куріяльні.

167 шкіл, а в 1896 р. число їх ізросло на 335. Для української народної школи мав велике значення той факт, що українцям удаєся /1895/ переперти на референта українських шкіл відомого педагогічного діяча Омеляна Поповича /1856-1930/, що для розвитку українського шкільництва поклав величезні заслуги /виділювання з загальних, власне, німецьких шкіл - окремих українських шкіл, експоновані українські класи, перетвор шкіл у більшекласові, повітові інспекторати на всі повіти, де тільки будуть українські школи, шкільні підручники для українських шкіл, слівники - і т.д./. Завершенням "шкільної політики" українського політичного проводу з проф. Стоцьким на чолі було утворення окремого українського інспекторату для всіх українських шкіл, власне поділ одної досі /німецької/ інспектури на три самостійні відділи, так що про дою й розвиток цілого українського шкільництва мали вже від 1906 р. дбати українці самі...^{x/}

Вже в 1896 р. поміж 335 народними школами чисто українських було 131, мішаних /укр.-німецьких 12; укр.-румунських 12; укр.-рум.-нім.-8; укр.-рум.-польських 2/-34, так що, властиво було українських шкіл 165 із 313 класами /223 в чисто українських школах; 90 в мішаних/, українських дітей училось до 20.000 /на 65.000 дітвори з цілої Буковини/; на поверх 700 учителів було до 240 українців. Числа ці з року на рік ізростають. За офіційною статистикою з 1910/11 року було на Буковині перед війною 531 народня школа, з того - 216 шкіл українських ^{xx/}, 179 румунських, 82 німецьких, 12 польських, 5 мадярських, крім цього - 6 нім.-укр. та 2 рум.-укр.-поль./інших чисел із мішаних шкіл не

^{x/} "Самостійний" український інспекторат /на папері/ затримався до 1921 року, але ж "самостійний" краєвий український інспектор не мав ніякого значення; крім образ із боку "надінспекторів" - не діставалося українському інспекторові нічого. Нарешті /1926/, скасовано й цей уряд, як непотрібний, у зв'язку з ліквідацією українського шкільництва, й інспектора повернуто на вчителя гімназії...

^{xx/} Іл. Карбулицький /"Сумерк українського шкільництва на Буковині", "Рідна Школа", ч. I. 1932, ст. 4/ подає таке число українських шкіл перед війною: 218 чисто українських, 10 укр.-нім., 2 укр.-рум., 4 укр.-нім.-рум.

наводимо;/до тих шкіл ходило 112.752 дітей, із них до українських - 39.796 /румунів 40.512; німців 14.489; мадярів 1.766; поляків 897; інших 15.292/; учителів /і учительок/ було 2897, з того українських учительських сил було поверх 600. Українських кляс було в округлому числі до 800. Шкільна наука тривала шість років з додатковим повторним курсом, який тягся ще два роки після закінчення народньої школи. Шкільний обовязок /Schulpflicht/ обіймав вісім років науки. Школи були, здебільшого, чотирокласові, але ж більші села мали й по шість кляс, із паралельними відділами, де бувало нераз і до 12 вчительських сил.

Зокрема треба сказати дещо про школи по містах. Із них менші міста й містечка підлягали безпосередньо "Краєвій Шкільній Раді" в Чернівцях, про викладову мову в них рішала /як і по селах/ місцева шкільна рада. Місто Чернівці утримувало школи саме, вчителів оплачував магістрат міста. Тим то великі шостикласові /окрім хлопяча, їй окрімо - дівоча/ школи по таких містах та містечках, як Кіцмань, Багачківці, Заставна - мали українську викладову мову /були ще й поодинокі кляси німецькі для жидів, що офіційно причислялися до німецької національності, та польські для мішан римо-католиків, що вважали себе за поляків/, Вижниця, Серет, Сторожинець та Садагура мали німецькі школи /через великий процент жидів по тих містечках/, але ж української мови для українців вчили в них, як предмету /у Сторожинці та Сереті-ще й румунської мови - для румунів/. У Чернівцях боротьба за національні школи тяглася довго через те, що жиди з німцями мали все у громадській раді міста величезну перевагу. Довгий час у поніменованому наверху місті викладова мова в народніх школах була виключно німецька, побіч неї діти інших національностей, отже й українці, мали змогу в цих школах побирати й науку своєї рідної мови. Так воно було і в школі вправ при одинокій на цілій край учительській семинарії /заснованій 1871 року й одразу згерманізований директором Ікопескулом, - про що буде мова далі/, і в народній хлопячій православній школі, утримуваній православним релігійним фондом. Української мови починали вчити звичайно від другого шкільного року. В дев'яностох роках XIX ст. справа перетвору цих німецьких школ на національні школи міського населення Чернівців пішла трохи наперед. Через те, що молодь ненімецька

/власне нежидівська/ сильно відставала в науці вже в перших шкільних роках, поутворювано /за зразком словінців у Країні/ в поодиноких школах Чернівців дві початкові класи з рідною мовою дітей, із тим, що рівночасно в цих класах вони мали дістати з німецької мови таку підготову, щоб уже в третьому шкільному році могли переходити до німецької класи й учитися з дітьми всіх національностей - по-німецькому. Розуміється, від третьої класи українські діти вчилися рідної мови вже тільки в окремих годинах, звичайно, останніх, після всіх обовязкових годин, - як предмету.

Ясна річ, що така переходова стадія довго утриматися не могла. В міру зросту національної свідомості на Буковині та політичного впливу й українців, і румунів, зі зростом середніх українських шкіл, з поділом єдиної неподільної німецької інспектури на три національні самостійні інспекторати з приділенням їм рефератів національних шкіл у краю, мусіла прийти черга й на перетвір єдиної німецької школи на національні відділи, і в першому десятку двадцятого століття ми вже маємо виділені окремі й українські школи /четири- й шестиklassovі/ в Чернівцях, де німецька мова була, що правда, обовязковим предметом, на її науку зверталося дуже велику увагу, без порівняння більшу, ніж по селах /де вона була теж обовязковим предметом од 2. шкільногого року з 2 або 3 годинами на тиждень/, - але ж викладовою мовою стала рідна мова дітей. У Чернівцях одразу виділено таких п'ять шкіл із великою скількістю дітей. Православна хлоп'яча школа дісталася румунсько-українську викладову мову, а для дівчат релігійний фонд оснував 1902 р. окрему школу /виключно для православних дітей/ з паралельними класами, українськими й румунськими, й для цієї школи поставив незвичайно гарний будинок за пляном та з усіма вимогами нових шкіл /найкраща школа в Чернівцях/. На німецьку мову і в православній хлоп'ячій, а ще більш, у цій новій, дівочій школі звертали теж дуже велику увагу /вчили вже від першого шкільногого року/, щоб дівчата, скінчивши народну школу, могли без труднощів учитися у трирічній вищій дівочій школі /Höhere Töchterschule/; у 1912 р. перенесли на шестирічній дівочий ліцей, себто гімназію, без латини, щогось викладової мову завели - головно заходами румунів - відразу німецьку, хоч це були вже дев'ятсоті роки.../

х/ Кілько в українських школах Чернівців училося па-

Так виглядає в числах українське шкільництво перед світовою війною.

В рр. 1912-1918, власне, ніякої народної школи в українській частині краю не було, бо Буковина та була під російською окупацією, то переходила з рук до рук. Автім, не було кому і вчити, бо вчительство було як іс на війні /вчителі/, то було евакуоване /вчительки/ та пробувало на еміграції -назаді Австрії. У таборах евакуованих ішла наука в буковинському таборі в Обер-Голябруні в Долішній Австрії, де вчили вчительки та декілька нездатних до війська вчителів. Крім цього, була ще українська школа для українських утікачів із Буковини в місті Содені на Моравії, була і школа в Лейвіцах у Празі... Та це тільки епізод, і про нього згадуємо тільки мимохідь.

З розпадом Австрії починається мучеництво української школи взагалі, й народної зокрема. Українське військо, що обороняло Українську Народну Раду в Чернівцях, не мало сили утриматися перед румунською армією, спровадженою на Буковину румунськими політиками /Фльондор/, уступило до Галичини, й II падоміста 1918 р. Чернівці й ціла Буковина нашлася в руках румунів...

Перший виступ нового секретаріату освіти, створеного для Буковини, був перегін усіх українських учителів із усіх сіл та містечок, що лежали на південні від Прута, - поза Прут: мовляв, українського населення з правого боку цієї річки немає /дарма що в деяких, н. пр., Глібова, Черепківці, Кичера, Рогожелти по було ні одного румуна/, й школа тут мусить бути румунська. Таким чином, із початком 1919 р. відразу зрумунізовано 38 українських шкіл із 5556 учнями, учителів до зрумунізованих сіл попридулювано виключно румунів; українські вчителі, вигнані безправно зі своїх шкіл, мусіли попереди на північ та на північний захід Буковини, а що там була своя кадра учителів, повитворювалося тут таке ненормальне

шої дітвори, і взагалі кілько в усіх народніх школах головного міста Буковини вчилося українських дітей - докладно сказати не можна, бо під руками не маємо даних. Але ж у Чернівцях українці щодо числа були /по хідах/ другою нацією /28.000 на 100.000 всіх мешканців/, творили майже третину населення, й як рахувати пересічно 250-300 дітей на одну школу та додати певний відсоток на дітей, що вчилися у чужих школах /німецьких/, то вийде яких 2000 дітей української народності в столиці краю.

становище, що в школі, де було треба 4 вчительські сили, з'явилося нараз 8-10, в більшеклясовых школах і до 20 учителів, а що не було приписаніх для них годин, то директори визначували їм по дві-три години на тиждень. Це все, розуміється, мало тимчасовий характер. Секретар Освіти Жорж Тіффан /+ 1920/ та його допомічник, ренегат Микола Ткачук /Tsaciuk/ знати, що такий стан буде тільки "правною" підготовою до того, щоб із часом порозганяти, як непотрібних, наших учителів по всіх закутинах давньої Румунії, а то й до новозабраних провінцій, Съомигороду, Банату, Басарабії. Це потім, розуміється, і сталося... Румунський уряд думав спершу прихилити до себе українське населення захвалюванням та обіцянками раю на землі своїм окремим органом, видаваним по-українськи "Голос Буковини"/румунська газета звалась "Glasul Bucovinei/", де друкувалася по-українськи й граматика румунської мови. Але ж, коли "Голосу Буковини" ніхто не читав, друкування граматики ввірвалося, й уряд лібералів перейшов до явних репресій, які найбільш одбилися на українській школі.

Тут вибрано дві дороги: одним пляхом був заведений для "бунтівничого", "большевицького"^x населення північної й південно-західної Буковини /отже тільки для української частини/ -крім Чернівців - стан облоги й віддано населення, щільно зідгородивши його від інтелігенції, на ласку-неласку румунському жандармові, що своєю тактикою вміло паролюванив село на дві частини, які одна одну немilosерно заїдала, витворив серед українського громадянства ганебну й мерзотну фігуру "сигуранцника", себ-

^x/Всагалі в Румунії кожний сміливіший оборонний виступ уважається за "большевизм". І всі українські книжки -також за "большевицькі", через те тільки, що друковані славянськими черенками. Тим то всі галицькі газети й журнали й досі заборонені на Буковині, на кожну треба окремого дозволу. Із українських газет тільки окремою симпатією тільки... "Гризуб", що вільно доходить до Чернівців, але через Бухарест. Українські наукові книжки, вислані рекомендованою посилкою, завертують назад. До 1928 р. гостро карали селян, як найгли було коли куплений на торзі в Чернівцях/де не було, як сказано, стану облоги/ український часопис. За молитвенник, надрукований кирилицею й апробований черновецьким митрополитом /румуном/. що його давав вірним пан-отець Д., йому довелося спокутувати тяжкою ганьбою ще 1926 р.../

то, прислужника, а то й "урядовця" румунської політичної поліції, своєрідної "охранки"/ сигуранси/, не згіршої за колишню московську. Другий засіб - був давно в Буковині відомий, дуже часто випробовуваний, хоч би й на тим Васильком: депутатії до шкільної влади! Невдоволена, а то й підоцькована чи підіджена частина населення, -часто 2-3 людей,-екладає депутатію й вибирається з укладеним румунським хандармом /чи дійсним, чи в Формі румунського вчителя, дяка, попа й т.д./ меморіялом до секретаріату освіти в Чернівцях та просить "од громади" завести в їх громаді румунську викладову мову. Опираючись на "голос народу", секретаріят оголошує, що з найближчим шкільним роком у першій класі "з волі народу" заводиться вже румунську школу... Й переміни на українську, а то й науки української мови, вже навіть тільки як предмету, не може бути... Обурений народ, що нераз і не знав про депутатію, не має права протестувати, бо над його головою висять закони стану облоги з тяжкими карами, не має права збиратися, його депутатії, як би яка й склалася, не допустять, а коли й допустять, то дарть знати, що це бунт і т.д. Здебільшого, в 1920 і 1921 році "депутаціями" заливали секретаріят ті села, де живе шляхта /резеш/, з якої повиходило багато румунських ренегатів і яку румунський уряд постійно обгортає своєю опікою... По повітах понастало встановлено на місце давніх українсько-інспекторів румунів; нутрінне урядування зavedено вже 1920 р. румунське; від краєвого шкільного інспектора для українських шкіл, що ще залишився, відібрано реферат для українських шкіл, так що він тільки мовчки приймав до відома те, що без його поухвалювано... Причиною переміни української викладової мови на румунську бували й давні українські шкільні підручники Омеляна Головича, на які пустили нагінку румунські інспектори, й їх немилосерно конфіскували, замінюючи їх румунськими. Виходило, що, мовляв, нема українських підручників для школи, ні з чого вчити... Коли ж подано до цензури нові українські книжки, приспособлені вже до нового часу й нових умов, з королівськими портретами, з державним румунським гімном /у румунськім оригіналі та з українським перекладом/ та з відповідно прикроеною історією Буковини та Молдавії /все те, що підтримувало б українську національну свідомість, автори згори повикидали/, -то Українській видавничій Спілці в Чернівцях доводилося проходити цілі митарства, щоб дістати на них апробату. Та й і

так із них книг довелося побачити світ тільки "Буквареві" /1921 р./ та "Третій Читанці" /1922 р./, сказавши мимохідь, дуже гарно складений спілкою відомих на Буковині педагогів: М. Гарас, М. Гоплат, Й. Костюк... Укладений небішком проф. Юліяном Кобилянським, для потреб передусім школи, румунсько-український словник залишився так і досі ненадрукованим. Коли 1921 р. в останнє говорив про його видання наш відомий лексикограф^х у секретаріяті освіти в Чернівцях, тодішній секретар, проф. Томояга збув його ні цим, ні тим, і це зрозуміло: в шкільній політиці румунського уряду на Буковині 1921 р. був уже ясний плян, що він має зробити з українськими школами, і словник румунсько-український, і румунська граматика по-українському, й українські підручники шкільні, з його погляду, були вже зайві...

Ми маємо деякі урядові дані про те, як від 1919 р. йшла поступнича румунізація українських шкіл у ру. 1919-1923. Monitorul Official із дня 24 липня 1927, ч. 101, подає число всіх шкіл на Буковині в 1919/20 - 508, з них 257 румунських, 157 українських, 64 німецьких, 27 польських та 3 мадярські. Таким чином, число румунських шкіл ізбільшилося вже на 78, число українських, у порівнянні з передвоєнним становим, було вже на 59 менше; число всіх учителів стало на 939 менше - розуміється, здебільша, за рахунок українців. У 1922/23 шк. р. на всіх 575 народних шкіл на Буковині румунських було - 391, українських - 155, німецьких - 47, юдівських - 27, польських - 25, мадярські - 2. Але ж і ті 155 українських шкіл були тільки на окі українські: В них уже більш учили по-румунськи, ніх по-українськи, про це дбали вже шкільні повітові інспектори та директори шкіл під натиском останніх. До учителів почало ставити гостріші вимоги при обовязкових іспитах із румунської мови; для тих, що не встигли їх до назначеного речення зробити, пардону не було...

А проте й перший "ліберальний" уряд, і "авересканський" 1921-1923, хоч на очі придержували супроти українців приписів конституції та зобовязань супро-

---

^х/ На жаль, надрукований тільки його латинсько-український словник /1913/; у рукописі й досі спочиває в родинному архіві родини Кобилянських і великий греко-український словник..., а не тільки румунсько-український. Як бажано було б, щоб тепер хто з видавців ізмилувався над цими працями та випустив їх у світ. В.С.

ти меншостей, перенятих Румунією в Парижі, 9 вересня, 1919 р., від Ліги Націй. До 1924 р. румунський уряд, хоч і якими кривими дорогами обходив ці закони, хоч і як гидотно обрізував наші права, а проте вважав нас офіційно за меншість, і на папері, або де було йому того треба, "прикладав" до нас ті закони про меншості. Захистуємо із перебраніх Румунією зобов'язань супроти національних меншостей деякі статті, що відносяться до шкільництва:

§ 8. Всі румунські громадяни без різниці раси, мови й віри рівні перед правом і користуються тими самими румунськими й політичними правами... Жодного румунського громадянина не вільно обмежувати в тому, щоб він вільно міг користуватися рідною мовою у приватних чи урядових зносинах, у справах віри, у пресі, в публікаціях, чи на публичних зборах...

§ 9. Румунські громадяни, які щодо раси, віри чи мови належать до якоїсь меншості, користуються de jure та de facto тим самим відношенням і тими самими гарантіями, що й усі інші румунські громадяни; і перш, ніж що, їм прислуговує однакове право власнійми коптами засновувати добродійні, релігійні чи соціальні інституції, школи й інші виховничі установи, завідувати ними й за ними наглядати, і з повним правом уживати в них зі своєї волі своєї власної мови й виконувати свої релігійні практики.

§ 10. У справі публичного шкільництва румунська влада поробить по містах та в повітах, де живе розмірно значна кількість іншомовних громадян, відповідні полегкости, щоб запевнити в народніх школах навчання рідною мовою дітей цих румунських громадян. Ця постанова не заваджає румунській владі завести навчання румунської мови в названих школах, як обовязкового предмету. По містах та в повітах, де живе розмірно значна кількість румунських громадян, що належать до одної расової, релігійної або мовної меншості, цим меншостям запевняється, на їх користь і для їх ужитку, відповідну частину всіх тих фондів, виділованих із публичних засобів, у формі державних, громадських або інших бюджетів для виховничих, релігійних або добродійних цілей.

---

x/ "Час", ч. 310, з 18. жовтня 1929, ст. 2.

У § 12 говориться, що ті зобовязання "мають міжнародний характер", що вони стоять під гарантією Ліги Націй, що постанови їх не можна змінити без згоди більшості Ради Ліги Націй, що кожний член Ради Ліги Націй має право звернути увагу Ради на кожне нарушення або недеяспеку нарушення якоєсь із цих постанов і т.д.

Крім цього, кожноразовий румунський уряд обов'язували ухвали з ізду в місті Алба Юлія з I/XII 1918 та конституція з 29 березня 1923, де всім румунським громадянам, без огляду на мову, віру або походження, забезпечувало "свободу совісти, на вчання, прося, зборів, товариств" /§ 6/, де зазначувало, що "різниці віри, конфесії, національного походження й мови не можуть бути ніякою перспектою для того, щоб зберігати їх виконувати привільні й політичні права" /§ 7/. Отже, треба було для повного зруйнування української школи якоєсь пра вної підстави, і таку ніби то правну підставу нашов ліберальний уряд, що прийшов до керми 1923 року, після уладку авересканців. Ухвалою парламенту з дня 26 липня 1924 до закону про народне гікільництво додано окремий /восьмий/ параграф, яким накладається "румунам із роду, що забули свою мову" обовязок посыпати своїх дітей тільки до таких народніх шкіл, де вчать виключно румунською мовою. Під той параграф підтягнено всіх українців Буковини, ніби то тих "волохів, що не говорять по-волоському" /про цю номенклатуру ми згадували вище на стор. 6/, і то на основі новіністичної цілком ненаукової теорії, яка здавна ходила між румунами Буковини і яку 1918 р. розвинув проф. Янку Ністор у своїй брошуру "Der nationale Kampf in der Bukowina". У цій брошуру Ністор виводить т.зв. "коллонізаційну теорію", на основі якої корінним /автохтонним/ населенням Буковини треба вважати тільки румунів, що українці в цій землі елемент зайшли, яким в часах австрійського панування українізував корінне румунське населення так, що воно забуло свою рідну румунську мову, та то вся праця румунів повинна йти тепер у тому напрямі, щоб "усіма засобами, які тільки вони мають, привести Буковину її первісний румунський характер". І хоч ця теорія не має ні з історичного боку X^h, ні з фактичного

^h/ На цю ненаукову брошуру, що з тільки вибухом по-

не важна річ коли хто куди зйтров, якого
хто походження^X, хто його зробив тим, чим він є,

відмінної роз'яренності доробчака, який дорвався до влади й у своїй розперезаності втратив усяку міру об'ективності, - з'явилася критика професора Яського університету пані М. Стефанеску /авторки праць про взаємні впливи української і румунської мови/ в журналі "Arriva" /XXIX, ст. I38-I44/. Проф. Стефанеску доказує, що Ністор свої виводи робить не на основі документів, а тільки голих тверджень, і то однобоких; що він не користується лінгвістичними даними, не бере на увагу топографічних назв, що дають добрий клеч до вияснення справи найдавнішої колонізації Буковини, й тим то, мовляв, насувається думка, що Ністорова праця "Der nationale Kampf in der Bukowina" може бути все інше, а тільки - не наукa".

^X З цього погляду на Буковині добрій третині всіх румунської інтелігенції треба було б "приворотити первісний і Український характер", а то ж деякий дуже захерлі румун^{ий} досі мають українські прізвища: Тарнавські, Тарновецькі, Гніді /Gnidey/, Чорні /Ciorney/, Рощікі /Voiutski/, Тутинські, Всеєвідки /Voivitca/, Белогорські /Velehorovski/, Медведі /Medvigh/ Ланівські /Lanivacki/, Білецькі /Bilecki/, Бачинські /Bacinscki/, Мандичевські /Mandicevaski-батько Басиль признававсь іще до українців, на його могилі в Чернівцях і досі є й український напис/, Половичі /Popovici/, Прокоповичі /Prokopovici/, Українці /Uzrainet/, Бураки /Burac/, Котлярчуки /Cotliarcuik, теперішній владика/, Митрофановичі, Максимовичі, Ільницькі /Ilniicki/, Вітенки /Vitencu/, Челевичі /Telievici/, Томіки, Томашуки, Турецькі, Носієвичі, Микитовичі й т.д. й т.д. Бувають прізвища поперекручувані на румунський лад: Calinescu /Калиновський/, Sevescu /Сивенький/, Bodnarescu /Боднарек/, Liteanu /перед війною Litvinicu, себто Литвинюк; дід був із Галичини, батько вже зрумунізувався та ще на доказ свого "безпосереднього" походження від римлян поназивав дітей: Нумітор, Амулікс, Сильвія, отже Numitor Litvinicu/, Steleanu /Слюсарчук / і т.д. Деколи до українського прізвища додають порумунщене: Савчук-Savciuc-Saveanu /, хоч наросток -ал теж первісно не румунський! /а то й румунське /зачуваємо, що п. Ткачук тепер зве себе: Tasciuc-Alteu, щоб, бува, не глузували з надто українського прізвища /. "Поворот" таких румунів до румунської на-

х'

ким хто був колись , а важне те, хто він тепер, чим почуває себе, важне те, що він живе, існує - хоч вона, дяк теорія, не має якоїсь найменшої підстави, за нії вхопився парламент і безпardonно, маючи в руках увесь свій урядовий апарат, владу, секретаріят освіти, жандармів і, головно, від 1919 р. "законний" стан облоги, коли український селянин не мав права рутитися, - взявся його переводити через школу. Бародня школа мала "привернути українській частині Буковини її первісний характер", і тим то від найближчого шкільного року в першому й четвертому шкільному році в усіх дотеперішніх українських школах заведено румунську викладову мову, і від 1927 р. всі вже школи були порумуніовані, українська мова щезла з розкладу шкільних годин не тільки вже як предмет навчання, але і нею за боронено навіть користуватися для пояснень у школі /відоме: mi se potе, себто: не можна/, дітям гостро заказано у школі розмовляти між собою по-українськи, стрічник на вулиці наказано витати румунськими привітаннями: buna ziua /добрий

родности почався греміяльно за божевільної агітації в тому напрямі митрополита Андрієвича-Мораря /з роду теж нерумуна/. Тоді й повстала була незабута й досі приповідка: тато - рус, мама - рус, а Іван - болгарян... Є у Фськовича на ту тему поема; за те єзваний нашого поета румуни й переназвали вулицю його імені в Чернівцях якоюсь іншою назвою /Шевченківську - залишили/.

х' Не будемо ж ми повернати на українців селян, тепер уже порумуніщених, із таких сіл, що колись, як показують назви, були навколо українські пор. села: Білка/Bilca/, Воловець/Volovat/, Воронець, Гредник/Hrednic/, Віків/Vicovul - звідтіль родом п. Істор/, де тепер українців не знайдеш і на лік, або йоровія /Sorgavia/, Молодія під Чернівцями, де ще всі розуміть по-українському, але ж має же все населення тепер уже говорить по-румунськи. Попередні села лежать усі в радовецькому повіті, далеко на півдні й дають доказ, як далеко сягав колись український елемент і як він геть чисто повоюшився... І що ж тут говорити про українщення корінного населення в північній і північно-західній Буковині, де в сіназви місцевостей - у країнські... В серетському повіті, в середушій Буковині, є такі назви селищ, як Чорелківці, Вовчинець, Милишівці, Синівці й т.д., й усі люди й досі там українці.

день/, вчіння зага /добрий вечір/ і т.д.

Українці ніби то офіціально перестали бути "національно меншістю". А проте, як надходили вибори, й різні кандидати на послів почали увихатися між народом та виголотувати по-українському, а то з перекладами на українську мову /Ністор/ свої промови, селяни скрізь використовували ці одинокі дозволені для них збори й домагалися віднови української школи /"Віддайте нам нашу школу!" "Не відчужуйте від нас нашіх дітей!"/ Крім цього, кожна румунська партія перед виборами "пускала бісики" до різних українських груп /дарма що офіціально українців уже не було/ і все бувало зо двох представників від українського народу попадало до парламенту з лісти партії, яка "робила вибори". Коли ж посли /н.пр., посол Павлюк, 1923/ домагалися віднови української школи, коли виборці близ відповіді на їх запити про рідну школу не хотіли слухати ні міністрів /Лістора/, ні їх прибічників, для за厉кання виборців, немов як за напастъ, у кіцманському, заставицькому повіті /чи деинде, не знаю/ введено дві необов'язкових години української мови, при чому цих годин не вітчувано вчителеві в його пкільний обов'язок, години назначувано на кінець пкілької науки й т.д. Ясна річ, що такий розпорядок справи не направляв, науки української мови так як би й не відбувалося...

Це брутальне топтання української культури та беззаконне знищення українського шкільництва дало привід до скарги дра Василя Дутчака, внесеної 1925р. через український міжнародний комітет у Берліні - до Ліги Націй, ало ж успіх скарги був такий, що після вияснень румунського міністерства закордонних справ /на основі реляції міністерства освіти/ історичні докази Дутчака визнано недостатніми, а офіційний орган румунського уряду "Dreptatea"/1929/ назвав підстави цілої скарги - фантазією...

Тимчасом ліберальний уряд устиг у цілій Румунії так уже скомпромітуватися, що нарешті зовсім провалився, й до керми дійшли націонал-цараністи з Манівом на чолі /у другій половині 1928 р./. В падолисті 1928 р. знесено, нарешті, стан облоги, нові вибори на українській території відбувалися під знакою повної віднови української школи. нова урядова партія дає в цій справі обіцянки, в порозуміння з націонал-цараністами ввійшла й українська національна партія, й вибори до парламенту 15. грудня 1923 р. дають велику перемогу Маніву. По

селах, звільнених від марева стану облоги, починається величезний рух: гільний шебісцит. Такого розхвилювання, такого зацікавлення та захоплення не бачила ще українська частина Буковини, відколи наїшла під новими панами. Аж тепер народ почув що він утратив за тих кілька років панування румунів. Здавалося, що селяни аж тепер як-слід очінюють ту тяжку працю, що йшла перед 1918 р. на збудування своєї власної школи, до якої наче б то воно ставились байдуже, як до чогось самозрозумілого. За яких десять днів /від 20/XII 1928 - 3/I 1929/ у 94 селах громадські ради, виконуючи волю своїх громад, виступають із домаганням привернути українську мову навчання у своїх селах і румунської мови 4-6 годин тихнево. Ухвали запідають скрізь одноголосно. До половини березня 1929 р. вже було таких ухвал із 124 громад. За Буковою починає перекидатися цей рух і на сусідні з нею басарабські села /Ржавинці, Перебиківці/. Деякі села, перетягнені ще перед війною на румунський бік /Камена/, домагаються навчання української мови, як предмету /ухвала з 10/1 1919/. Докуди /Глібока/ приступають до відкриття вечірніх курсів української мови для таких, що скінчили сільську /румунську/ школу. В Чернівцях українські ради устами радного Леонтія Івасюка /1/3 1929/ заявляють, що голосуватимуть проти бюджету, якщо не владнається справи з українськими школами. Велике народне віче в Чернівцях /10/3 1929/ переводить одноголосні постанови в справі негайного заведення навчання українською мовою в народних школах української частини Буковини, Басарабії й Мармарощині, у справі віднови українських середніх шкіл на Буковині, учительської семінарії, віднові катедри української мови й літератури на університеті в Чернівцях.... У справі безправного становлення національних меншостей, головно їх домагань на культурному полі /школи/, представники національних груп Буковини вносять /23 березня 1929/ спільне меморандум /за укр. групу підписав др. В. Залозецький/... Сподівання ростуть. Румунські царністи вимовляють неофіційно погляд, що вже з новим гільним роком, 1929/30, буде відновлена українська школа, а українські послі з тієї самої чартії повторяють ці чутки народові, які раз-у-раз домагається від них у цій справі пояснень.

Але вже в перших днях березня 1929 р. починаються мітарства... На інтервенцію царністичного посла Українія Григорія Андріячука в міністра освіти Конта-

кеску 10 березня 1929 р. посол дістає пояснення, що підписи громадських рад у справі української школи відіслано інспекторатові в Чернівцях для перевіру, чи вони правдиві, що властиво, плебісцит не важний, що однокий глях треба службовою дорогою, через громади, вносити поданням людям прохання, при чому підписи мусять ствердити начальники громад, підписи мусять підписувачі давати самі особисто... Після цього виготовлено окремі постіції, і за якийсь час із 139 громад відійшло до Букарелту поверх 30.000 прохань... Та тут справа і заглушила. Вже перед вакаціями пролетіла чутка, що в вересні 1929 р. української школи не буде. Українська делегація до президента міністрів Маніва /19 вересня 1929/ дісталася відповідь що справа української школи буде розвязана в порозумінні з міністерством освіти; що в цій справі визначено комісію, в склад якої входять дарданістичний посол українець Кость Krakalія, міністр освіти Конта-кеску й міністр для Буковини Савчук-Савяну, та що ця комісія має розглянути справу, що з огляду на брак українських підручників та вчительських сил українська мова буде заведена, як викладова мова, в першому шкільному році до нового року, 1930, а в інших класах будуть учити 4-6 годин української мови, як предмету...

Та це були тільки слова. Новому урядові не спіглося. Він пустяжся на давно добре випробувану стежку проволікання, а тимчасом у краю почав "прапорвати" гільйотині інспекторат. З початком листопаду 1929 р. інспектор Саглян /у Чернівцях/ принічно заявляє, що на розгляд прохань за українською школою треба три роки /"Час" із 16/XI, 1929/, а до учителів розсилає лайний циркуляр із погрозами, що "вчителі з Буковини, які жадають інших викладових мов у державних школах, ніж румунська, будуть поставлені перед судову комісію, бо ця справа "торкається виключно міністерства освіти" /"Час", ibidem/. Коли народні віча /Вашківці, 21/XI, 1929, Заставна, 6/XII 1929/ домагаються настирливо вирішення справи, й посол др. Залозецький вносить у сенат інтерpellацію /6/XII, 1929/, - уряд укладає окремі циркуляри, ѹ інспектори висилають їх через директорів по селах до підписів: "Ми, мешканці села..., переконані, що діти мусять знати державну мову, задоволені з цієї науки, як її уділяєть, але жадаємо, щоб нам дали достатнє число годин для науки української мови словом і в письмі". /"Час", 5/XII, 1929/-На деяких із до-

датками: "тільки 2 години на тиждень" /"Час", 8/XII, 1929/. Директори й інспектори підроблюють протести, що мовляв, населення української школи не хоче /"Час", 11/XII, 1929/, укладають окремі тексти під зібрані вже згори підписи по тих селах, де народ заявив, що недоволений із румунської школи /"Час", 14/XII, 1929/, кличуть начальників громад, дотмажаючися зміни постанов громадської ради в справі викладової мови в школі, й заголюючи начальники враз із радою, не питуючись населення, висилająть петиції в дусі наведеної вище заяви й т.д.

Нарешті, 19 грудня, 1929 р. на українську інтерпеляцію відповідає міністр освіти Контакеску - в дусі інспекторських циркулярів: "українська меншість /отже - таки меншість/ тілпитиметься й тілпититься тим самим трактуванням щодо культури та школи, що й інші меншості. Респектуючи трактування іншої напі зобовязання, ми трактуємо до лідністю із усю толерантією доброю волею, щоб задовільнити їх законні бажання та прохання. Наскільки відомо нам, то бажання цього мирного українського населення є - мати школу з державною мовою /!/, та щоб рівночасно дозволено йому, коли можливо /!/, вчитися й мови української. Це бажання все почали сповіщати /!/ і ми будемо старатися, щоб це населення цілком задоволено". І далі вже йдуть нарікання на "агітації в лоні цієї спокійної й доброчистої людності", які "непокоять без перстанку це населення, й тому "при розвезці цих питань" виринають труднощі, ці агітації "обтяжують нашу акцію", але ми сподіваємося таки, що "поборемо всі труднощі й розважемо це питання на вдоволення всіх" . . . /"Час", 23/XII, 1929, ч. 365/. На те посох Кракалія вий інформацію до міністра освіти, вказавши 139 /так у "Часі" - в дійсності було 139/ громаду громад із понад 30.000 підписів та на роботу шкільних інспекторів, які силивали населення підписувати їх циркуляр, зводили людей у блуд і т.д. . .

А проте всі ці змагання довели тільки до того, що розпорядком із 31 грудня 1929 р. ч. 184, 882 заведено в школах із українським населенням /це не торкається країни на південь од Прута/ в I. та 2 гільйому році 8 годин української мови, при чому з них 2 відпадають на науку релігії, в інших класах - 6 годин, теж із релігією /отже, 4 години/. Введено цей предмет, як т.зв. факультатив, для тих,

хто хоче, не вкладаючи годин української мови в розклад годин і не дочисляючи вчителеві тих годин у приписане йому число тижневих годин. Розуміється, спочатку інспекторат жадав іще від батьків окремих декларацій і то ще при свідках "при директорі й ще одному вчителеві" /"Час", 6/II, 1930, ч. 396/, але "при-перший до стіни дав телеграму, щоб учити дітей без ніяких декларацій". Та ті телеграми чогось до директорів не доходять, і мітарствам усім та птучкам немає кінця. Біра в добру волю, демократичність і справедливість цараністів із Манівом на чолі в українського населення розвіялася. Тойно в 1931 р. нагадали собі українці, що, власне, 1913 р. цараністи перші вихали ніх у культурі українську, вигнавши українських учителів за Прут та скасувавши українську народну школу на півдні Буковини.... Чільний 1930. рік аж до упадку уряду цараністів /у квітні 1931/ з українською мовою в народних школах роблять те, що з твою водою в ступі... Не принес ніякої зміни в цьому напрямі й новий уряд "Національної України" проф. Йорги, з яким Українська Народна Партия в травні 1931 р. теж завела лакт і при виборах у червні /1. та 4./ дістала по одному послові до камери й сенату. Обидва посли внесли 13 липня 1931 меморандум у справі нашого шкільництва з тим, щоб "теперішній шкільний закон потирено й на цілу область північної Буковини /тільки/, замежкану українським населенням, а до того часу взяти обов'язково на найближчий рік /себто 1931/2/ в аналітичну програму що-найменше пість годин української мови, отже, годину на день". Крім цього, меморандум просить "зavedення навчання української мови в учительській семінарії в Чернівцях" /"Час" 16/ІІ, 1931, ч. 846/. Цю справу передано на Ендруїністрові і до достаточного її вирішення міністерство освіти повторило відомий нам розпорядок із 1929 р., на основі якого "навчання 6 годин української мови в народних школах на Буковині остается й надалі в силі" /"Час", II/X 1931, ч. 890/. Цей розпорядок вислано 2/X 1931 до інспекторату в Чернівцях з тим, щоб інспекторат повідомив про це шкільні ревізори-повітових інспекторів. Зібраний зі сіл матеріял про навчання української мови по школах /від самих селян/ був предметом скарги українського сенатора Дениса Насра-Михальського до міністерства освіти, й на основі цієї скарги відбулася 24 падомиста 1931 р. караца в міністерстві освіти в Букарелті під прово-

дом генерального директора народного шкільництва Лоонджінескула в присутності сенатора Маєра-Михальського й інспектора буковинських шкіл Іліюца Вислід наради такий, що, мовляв, генеральний ліректор стоять на становищі "введення навчання української мови в народних школах у областях, заселених українцями", а інспектор Іліюць "має негайно скликати всіх ревізорів і субревізорів черновецького, старожинецького, радовецького й кімполінського повітів і зрегламентувати навчання української мови в спосіб різний і одночасний для всіх шкіл, через впровадження в плян науки навчання української мови 6 годин вижнево в першій і другій класі, а 4 години і науку релігії в усіх інших класах" /"Час", I, XII, 1931, ч. 93/. Треба додати, що для справ меншостей за уряду Йорги /Jorga/ введено окремий "підсекретаріят для національних меншин" і через нього теж українські посли др. Маєр-Михальський і др. Залозецький проводять свої домагання. В січні 1932 р. дей міністр, др. Р. Брандт /німець/ навідався до української частини Буковини й на домагання селян у справі української школи відповідав, що це справа важка. Міністрові передано ряд меморандів у шкільній справі, між іншим, і від Союзу українських студенських організацій у Румунії /"Час", I, 1932, ч. 967/ з "твірдою надією, що праця міністра для українського народу під Румунією увінчиться успіхом". Та великих надій на віднову чи то відбороняя української, хоч народної, школи тепер бе багато. Ця справа контуватиме український народ на Буковині ще багато впертої, завзятої й довгої боротьби...

Середнього українського шкільництва довелося українцям на Буковині добиватися довго. До 1896 р. воно користали тільки з німецьких гімназій, і то передусім із гімназії в Чернівцях, засновані 1808 р., первісно латинської, від 1848 р. - німецької, де 1851 введено для учнів-українців науку української мови. Але ж наука цієї мови до 1890 р. стояла зовсім на належній їй височині /вчителі, здебільшам, московофіли/, тим то їй молодь переходила часто в німецький, чи волоський табор. До того ж довго була невнормована справа викладової мови в навчанні православної релігії. Воно було в руках одного ка-

тешита, румуна, що зручно перетягав православних украйнців на волохів /в 1875 році на 135 православних записалося 105 учнів волохами, 15 німцями й тільки 14 - українцями/. А хто не румунівся, той німечився... Вряті 1872 р. православні українці дістали своєого власного катехита, в 1888 р. був ним уже свідомий українець /о.Іванович/, української мови почали вчити /від 1890 р./ нові люди, переконані й свідомі українці /Пойнаровський, Антін Клим/, що пройшли науковий курс української мови й літератури в проф. Стоцького, учня Мікльосіча.

Після настирливих домагань /від 1874 р./ українці, наряті, дістали 1896 р. свою першу гімназію, і то в формі німецько-українських паралельних клас при новоутвореній X/після німецькій гімназії в Чернівцях, переміненій 1905 р. на другу вищу державну гімназію. Українські класи виявляли перед війною з року на рік великий приріст учнів, декотрі класи треба було ділити, число учнів доходило до 400. Вже 1918 р. II гімназія робила враження української школи, при якій в німецькі паралельні класи /число учнів у німецьких класах усе було кути монте/, після розпаду Австро-Угорщини до 1921 р. й її офіційна назва була "liceul ucraiñean", дарма що вже деякі предмети /румунська мова, історія, географія, гімнастика/ викладали по-румунськи й викладали ці предмети вчителі-румуни, та вже 1922 р., й досі, ІІ офіційна назва: І.У. гімназія / liceul al patrea/.

Від 1922 р. число предметів, викладаних по-румунському, з року на рік зростає, в 1924 р. знесено українську мову, як обов'язковий предмет, і утворено для цілої гімназії тільки 3 курси для тих, що бажають учитися української мови, при чому що рік, то трускота для запису на цей предмет зростала /батьки мусили давати особистий підпис, що бажають, щоб

X/В цій гімназії /за зразком утраквістичних слов'янсько-німецьких середніх гілок у Стирії та Крайчи/ вчили по-українському релігії, укр. мови, латини, математики, всіх інших предметів - по-німецьки; урядова мова була німецька; засвідчіння - німецькі. Проти утраквізму в гімназіях почався незабаром завзятий бій, у якому зі своєго боку брали участь і румуни. Кіріянська гімназія перестала у практиці бути утраквістична з приходом туди на директора 1910 р. дра Артимовича, що завів і українське внутрішнє урядування, і засвідчіння відавав українські, й німецькі написи позамінював на українські.

іх діти вчилися української мови й т.д./. Від того самого року введено румунську викладову мову для всіх предметів у I. та 5.класі,- і так з часом із давньої української гімназії не лішилося і сліду бо інспекторат навіть для науки православ'я релігії /почаси і греко-католицької/ завів румунську мову. Щоб із часом це можна було домагатися заведення для українських дітей української мови як предмету/, інспекторат запорядив, щоб українських дітей /із українських частин Буковини/ приймати тільки до румунської гімназії ім. Ароня Пумнуля ^{xx}, до IУ гімназії мали приймати дітей із румунських околиць або порумунщених...

Другу українську гімназію /засновану як університет/ укр.-нім., 1904 р./ в Кіцмані зліквідував одразу 1918 р. генерал Задік /Zadic/, занявши північну Буковину. Коли директор цієї гімназії, Теофіл Бриндзан і вчительський збір пробували спречатися, - всіх їх позаарештовувано й відвезено до Чернінців до тюрем. А треба знати, що кіцманська гімназія була з усіх буковинських гімназій начислинига ^{xxx}, як під директурою дра Артимовича дігла до повного розцвіту. Зі шкільним роком 1921/22 її відковзлено, але вже з румунською викладовою мовою названо її ім'ям "Dumitru Cantemir", назначено директором її відомого україножера Леоніда Боднарескула, попереютувано з неї всіх учителів українців і зроблено з неї "розсадник румунської культури".

^{x/} Є такий закон, що як у класі є 20 учнів із якоїсь народності, а батьки домагаються науки рідної мови, то заводиться наука цієї мови, як предмету; як с у класі абсолютна більшість, то можна домагатися заведення нови тих учнів, як викладової.

^{xx/} Колишня перша, названа ім'ям Пумнула через те, що в ній у 50. р. XIX ст. був професором румунської мови великий рутунський патріот Арон Пумнул, родом із Семигороду.

^{xxx/} - *Маємо* під руками звідомлення цієї гімназії за ек. рік 1912/13; з них виходить, що з кінцем того року було в гімназії 657 учнів, із них 505 українців, 39 німців, 12 поляків і 1 чех /видів 42, римокатоликів 28, православних 313, греко-католиків 163, протестантів 1/, і то селянських синів - 373. Протягом того року склало в різних реченнях іссяк зрілости 28 абітурієнтів. Учительський збір налічував 28 /ураз із директором/, крім 2 учителів рим. кат. релігії - всі українці, крім цього з негнатих учителів /рисунки, жідівська релігія/-було 2

тури для північної Буковини та Хотинщини". Місцеві місцемі дітей своїх до цієї гімназії майже не дають, мало посилає туди учнів і північна Буковина, більшість школярів із Басарабії, для них утримується окремий державний інтернат.^{x/} Зпочатку вчили ще в ній української мови для тих, що бажали, тепер, здається, но вчать. Коли 1931 р. через процесу кризи уряд заходився до гімназію замкнути, буковинські румунізатори почали бити у сполох, що через розвязання гімназії може "на території українського центру Буковини пропасти все, що зроблено досі там для румунської культури".... /"Час", 23/VIII, 1931/ і... гімназія залишилася...

Заснована 1908 р. українська гімназія в Вижниці, на кордоні з Галичиною, дуже гарно поведена відразу директором Антоном Клімом /після відходу Ом. Поповича, від 1910 р. краєвим гкільним інспектором для українських гкіл/,^{xx/} дарма що із приходом румунів повела дуже лояльну лінію /директор М. Ісопенко/ перестала існувати в вересні 1921 р., учнів попряджено до української що тоді гімназії в Чернівцях, учителів попоренготувано світами, і зараз з же утворено ніжчу румунську гімназію на місці української... Українську бурсу в Вижниці перетворено в державний румунський інтернат, і щойно в 1928 р. відвоювали її українці для себе.

Для потреб української гкільної молоді середніх шкіл, що вчаться української мови в трьох курсах, товариство "Українська Школа" в Чернівцях видало /1925/ дуже гарну читанку /укладену проф. Миколою Равликом/, а то з галицьких книжок, навіть повоєнних, учити не дозволяють. Про історію української літератури сучасній українській молоді на Буковині може тільки сказатися.. В часі боротьби за українську викладову мову в народніх школах, "Українська

x/ А проте 1930/31 гк.р. було в ній 193 учнів, із них 151 православних, 31 римокатоликів, 11 юдів; із них половина, як довідуємося з "Часу" з 23/VIII 1931, ч. 848 /джерело "Часу" - україно-германський румунський часопис "Glasul Bucovinei"/, признавалося до румунської народності, - виходить, що таки там було до 60 дітей, що не побоялися назвати себе українцями...

xx/ Це теж була досить велика гімназія, налічувала перед війною до 400 учнів.

"Школа" видала була в жовтні 1929 р. комунікат до батьків із закликом подавати адреси, щоб діти їх могли вчитися українською мовою, як предмету /"Час", 28/10 1929/, але ця справа якось так і заглухла...

Приватна реальна гімназія в Вацківцях над Чоремтом /мала перед війною 2 класи з 80 учнями/ перестала існувати 1918 р.; 1921 р. в вересні основано там румунську вчительську семинарію, яку, як зачуваемо, уряд збирається тепер закривати. Місцеве населення з цієї школи майже не користає.

Інших середніх українських шкіл не було. Ще мали відкривати /щоб у числі шкіл і з'являтися з румунами/ паралельні класи при німецькій гімназії в Сереті, але війна цю справу припинила. В німецькій православній реальній школі в Чернівцях /1910-1911 рік виказує на 700 учнів - 71 українців, 437 німців - з них власне 9/10 юдів-, 93 поляків, 86 румунів; школа заснована 1862/3 р./; українська мова була для українців обовязкова, для інших тех, наскільки хто з учнів собі її вибрал /можна було вибирати українську або румунську/. Ще була й друга реальна школа, державна, але вона розвинулася аж після війни, і число українців було в ній незначно. Розуміється, що тепер обидві реальні школи - румунські, й українською мовою в них не вчать зовсім.

Загалом узяти, в усіх гімназіях Буковини /7 німецьких, 4 румунські х/, 3 українські державні й одна приватна/ було вже в 1910/11 шк. р. 5600 учнів, між ними 2946 німців /з них 4/5 юдів/, 1194 - українців, 1193 румунів, 238 поляків, 10 словаків, 10 мадярів і 9 інших /"Час", 8/III, 1931, ч. 713: "Українці в Румунії". Коли взяти теперішнє число записаних по всіх школах Буковини учнів-українців, то, розуміється, можна від тої диспропорції в порівнянні з 1910 р. тільки зажахнутися. А коли ще взяти на увагу приписи бакалавреатських /матуральних/ іспитів, до тієї іспити переводить комісія з чужих екзамінаторів, призначених міністерством із Букарешту, коли мати на одні величезні вимоги з румунознавства /сміючись, оповідаєть, що кандидат має знати всіх "двірників", себто, громадських

х/ ^Фластиво чисто румунською гімназії не було ні одної, всі гімназії були німецько-румунські: в Сучаві, в Чернівцях, у Кімполянгу й Радівцях. Чисто українська була в Вижниці та в Вацківцях; черновецька й кірманська були офіційно нім.-укр.

старшин, війтів цілої Румунії/, то не диво, що на високу школу може записатися так мало студентів-українців. Здається, 1928 чи 29 р. з 30 кандидатів здали матуру - 3...

Жіночих середніх українських шкіл за Австрії на Буковині не було; випла православна дівоча школа була німецька; в ній третина /пересічно на 40 у кожній класі/ була українки, й таке саме відношення залишилося, як тут школу перенесено на ліцей, де 1913 р. заведено румунську мову навчання. Якийсь час /од 1919 р./ існувала приватна українська жіноча гімназія, приватне підприємство /за мало сказати: ультралояльного/ проф. Степана Коралевича, що тепер видає себе офіціально за румуна. Деяких предметів там вчили по-українському, бодай українська мова була для дівчат обов'язкова; школа мала права державних шкіл; але 1923 року й її розігнали, навіть така школа, та що з таким директором, була сіллю в очі тодішнього ліберального румунського уряду.

Із фахових шкіл були ще перед війною такі українські: нижча сільсько-господарська школа в Кіцмані /директор Жуковський/, котикарська школа в Сторожинці /Тодір Іваничкій/, ткацька в Чернівцях та гудульської різьби в Вижниці. З них останні взагалі зникли, дві перші зрумунізовано...

Крім цього, від 1871 р. була чоловіча вчительська семінарія в Чернівцях, в 1872 р. утворено жіночі класи /через рік/ - під топ самою управою, зі спільною бібліотекою, музичною та гімнастичною салею й т.д. Хоч ця школа мала виховувати вчителів для українських та румунських шкіл, але викладову мову в ній заведено німецьку, й тільки за 3, пізніше за 4 години рідної мови тижнево вчительські кандидати мали набрати знання, щоб могти в народній школі в сі предмісті викладати мовою учнів... Деякі реформи в напрямі збільшення годин української мови, введення /від 1900 р./ української /і румунської/ мови для деяких предметів у підготовчих класах учительської семінарії^x мали внести деяку поправу в той не-

^x/ На Буковині не було міських шкіл /Bürgerschule/, після закінчення яких звичайно /в інших австрійських краях/ приймали на I.річник учительської семінарії, тим то утворено /від 1900/ в Чернівцях два роки підготовчого курсу при учительській семінарії й після другого року цього курсу кандидат переходив на I.річник.

льогічний утвір германізаційної системи та її власного творця, першого директора вчительської семінарії румуна Ісопескула. Але ж вимоги національного життя були тут сильніші, й, нарешті, 1920 р., після довгої боротьби, ми добилися перетворення поки-що чоловічої семінарії на три рівнорядні національні відділи: український, німецький та румунський, із тим, щоб нові класи поки-що повставали через рік. Семінарія мала спільного директора, але ж кожним відділом завідував свій власний управитель, який мав чогось досить невиразну й мало зрозумілу офіційну назву "коад'ютор"-а /в українському відділі офіційна назва була "управитель", і "управитель" проф. Василь Івасюк залишився ним до повного скасовання української семінарії вже за румунської влади/. Для дівчат заснувало приватну українську вчительську семінарію товариство "Українська Школа", поручивши управу її вислуженному професорові учительської семінарії Львові Галицькому, - ця школа мала права прилюдності. Від шкільного року 1913/14 обидві семінарії випускали що другий рік до 80 кваліфікованих учителів і учительок народних шкіл. Українську вчительську семінарію почало касувати 1922 р., - приватну українську семінарію замкнено розпорядком інспекторату шк.р. 1921/22, так що 1924 року був останній іспит зрілости. Від того часу кваліфікованих учителів для українських шкіл уже не наростає, й, як колись українці так убояться в силу, що уряд буде приневолений повернути безправно загарбану, добуту тяжкою боротьбою нації школу, то аргумент уряду буде, що, мовляв, немає українських кваліфікованих сил, а тож до того часу старе порозкидане по всіх закутинах українське покоління вчителів - не вічне...

Поки-що українське населення помагає собі, як може, й хоч через чужу школу грамотність на селі паде, але ж знання українського письма не гине: на те є батьки, що вчать свої діти вдома, старші вчителі, що вже не вчать у школі, товариства, головно студенські та хіночі, зимові курси /неофіційні/ свідоміших селян.. Ті, що живуть на седах і приглядаються ближче до життя, бачать цікаве явище: тепер до своєї книжки, газоти селянин і робітник горячиться куди більше, ніж перед війною, один і другий заюочує до них свою дітвору, що її душу калічать у офіційній чужій школі цілих шість років.

Щодо останньої фахової школи, середньої сільсько-господарської в Чернівцях /популярна назва: агропромія/, теж німецької, то в ній усе було доситька уч-

нів українців, але що ця школа, при спеціальних поглядах на фахову освіту на Буковині, не давала аспільвентам практичного заробітку, то до неї йшли тільки ті, що вже не могли бути загріти місця по інших школах... Те саме було з кіцманською низчою школою господарською, що щороку випускала 8-10 учнів. Закінчивши таку школу, учень, здебільшого, старався попасті до... вчительської семинарії.

—

Кінчаемо цей огляд іще маленьким заміткою про високу школу. На цілий край була тільки одна така школа - університет у Чернівцях, заснований 1875 р., з двома факультетами /правничим і філософічним/, куди прилучено ще факультет православної теології, перетворений із богословського закладу /засн. 1827/ з поліщеннем на ньому румунської викладової мови, хоч на інших факультетах викладова мова була німецька. Після довгої боротьби українці здобули /1898 р./ на теологічному факультеті катедру церковно-славянської мови /проф. Євген Козак/ та гомілетики /проф. Денис Єремійчук-Ерсміїв/, але ж із часом цілий факультет мав дістати рівноправні українські катедри... На філософічному факультеті була від 1875 р. катедра української мови й літератури з українською викладовою мовою /від 1883 р.-проф. Смаль-Стоцький/ та ще з німецькою викладовою мовою катедра славістики й історії східної Європи, що обидві були в руках українців /проф. Омелян Калужняцький -+1914 та Володимир Милькович - +1916/.

Після приходу румунів університет зараз же зрумунізовано, проф. Козакові передано заступати катедру необіцька Калужняцького, виелімінувавши його зовсім зі складу богословського факультету й доручивши йому приймати іспити з української мови /проф. Стоцький був тоді за кордоном/, а далі зовсім його позбавлено права викладати за його виступ ув обороні прав українського населення на похі церковному /1922 р./. Нарешті, 1920 р. звинено зовсім катедру української мови й літератури, перемінивши її на катедру модерних /чи сучасних/ славянських літератур. X/

X/ діжало, що 1921 р. восени в одній розмові тодішній потентат Буковини, мій колишній товариш з університету, проф. Ністор заявив, що катедра української мови вільна, що на неї в бюджеті вкладена

Катедру славістики зайняв /1927 р./ підхований для цієї мети, молодий іше румун /здається українець із роду/, др. Нандрич.

Всякі домагання українців, щоб відновити катедру української мови, ніякого досі успіху не мали.

Щодо числа студентів на черновецькім університеті, то перед війною чи яких 1200 студентів число українців і румунів було більш-менш однакове /до 250/, німців /власне жидів/ було майже вдвое тільки; на жаль, маємо тільки числа з 1910/II р., коли на 1180 студентів було 451 жидів, 279 румунів, 207 українців, 124 німців і 35 поляків. Українські студенти мали 5 студенських товариств. Тепер не буде на цім університеті більш, ніж 50 українських студентів, що мають два товариства, та й то тільки спортивні, бо на інші не дають згоди...

Такий теперішній образ українського шкільництва на Буковині. Ілярій Карбулицький у згаданій ужс статті /ст. 9, нот. 2/ назвав стан сучасної української школи в нашому краї "присморком" /сумерк/, але це слово не характеризує цього стану. Після присмерку що-йно настає в нас глупа ніч. І так назав би я той стан. Бо, справді, в нашему шкільництві - тепер глупа ніч, присмерк його давно минувся!

Тільки ж глупа ніч - не вічна. Після неї мусить колись забліснути ясний день, і ми хочемо вірити, що він нам близне, ясний день української школи на Буковині!

В. Сімович.

відповідна сума. Та, коли я вініс прохання до деканату на цю катедру, я, письмом із 2 падолиста 1921, ч. I33, від тодішнього декана /теж товарища з університету/, дра Савчука /міністра за цараністів/ дістав відповідь, що прохання мое не актуальне, бо зазначена катедра "a post transformata intro catedra de istoria literaturilor slave moderne" ..Хто з них казав правду - я не знаю, бо обидва професори й політики в ворожих таборах. Але вислід був одинаковий - катедри я не дістав.

УКРАЇНСЬКЕ ШКОЛЬНИЦТВО В ГАЛИЧИНІ.

Коли при першім розборі Польщі в 1772 р. Галицька земля перейшла до Польщі, то стан народньої освіти в Галичині був дуже низький. Однокою українською інтелігенцією було духовенство. В обороні українського народу перед його латинізаторами і польщанням енергійно виступив перед австрійським урядом тодішній львівський єпископ Лев Шептицький з домаганням удлсення українцям рівних прав з поляками.

Вже в 1775 р. Марія Тереза утворила в генеральшій духовній семінарії у Відні 14 місць для українців з Галичини, а в 1779 р., з почину того ж таки Льва Шептицького, засновано у Львові українську духовну семінарію при церкві св. Юра.

В 1787 р. Йосиф II заснував при львівському університеті /засн. 1784 р./ т. зв. "studium ruthenum", себто тимчасовий український філософічний і богословський факультети; "studium ruthenum" проіснував до 1809 р.

Хоч у 1776 р. й повстала перша окрема шкільна комісія для Галичини, однак справа народнього шкільництва не посунулася наперед, бо не в інтересах польського панства лежало то, щоб український селянин побирає освіту. З міських гімназій, в яких наука відбувалася в українській мові, до кінця ХУІІ ст. відомі тільки дві: братська школа при церкві Успіння у Львові та народна школа при василіянській гімназії у Дрогобичі. Лише в першій половині ХІХ ст. почав освітній рух в Галичині, - рух цей вийшов з Перемишля, де перемиський єпископ, а від 1815 р. львівський митрополит, Михайло Левицький заснував "Перемиське товариство священиків", яке мало одним зі своїх завдань відкривати народні, тривіальні й інші школи. Референтом шкільної справи був Іван Могильницький, який поклав дуже великі заслуги на полі українського шкільництва. За його старанням в 1832 р. в перемиській епархії було 385 парохіяльних шкіл, 24 тривіальні і головна школа в Лаврові. Сам І. Могильницький зладив "Буквар", катехизис, шкільні правила й т. п. В 1848 р., як відомо, заснувалася у Львові "Головна Українська Рада", яка уділила деяку увагу також справі шкільництва. Так, по-перше, в меморіялі до австрійського цісаря Головна Українська Рада виставила домагання, щоб в усіх народніх школах, себто сільських, тривіальних, головних і окружних школах тих округів Галичини, в яких населення цілком або в більшій частині є "руське", навчан-

ня відбувалося в "руській" мові; по-друге, Головна Українська Рада заснувала "Галицько-Руську Матилю" /16 червня 1848 р./, яка, правда, трохи згодом опинилася в руках московофілів. Все ж в 1850 р. в Галичині було 1500 народних шкіл з українською мовою навчання. Зрозуміло, що розвиток українського гкільництва в Галичині розходився з національною політикою поляків у Галичині, а тому, користуючись підтримкою австрійського цісаря, взялися поляки за цілковите знищення українського гкільництва і з цею метою внесли до галицького сейму, в сесії 1866 р., два проекти: 1/ про створення краєвої гкільної ради з осідком у Львові та 2/ про викладову мову в народних і середніх школах у Галичині. Українські посли хотіли на знак протесту, -бо нічого не помогли їхні річеві докази, -вийти перед голосуванням із салі нарад, але поляки їх не випустили із сейму, а під час крику й насильного затримання їх маршалок сейму піддав цілий закон ~~ен~~ 96c під голосування в другому й третьому читанні без читання самого тексту проектів та проголосив, що гкільний закон є принятим. Закон дістав цісарський підпис без огляду на українські протести та став правосильний у Галичині.

З того часу почався ліяновий похід на знищення української школи. Досить сказати, що на 3 приблизно міліони українського населення Галичини не було тоді ані одної української учительської семінарії та була всього однієї української гімназії у Львові. За кожну дальню середню школу йшла боротьба сімівого чи парламентського представництва, та де не багато помогало. Тому не диво, що освітній стан українського народу до 1880 років був просто жахливий.

Це спонукало невеличкий гурток українських громадян виступити організовано на боротьбу за свою школу, і з цією метою склав цей гурток проект статуту товариства під назвою "Руське Педагогічне Товариство", спадкоємцем якого є тепер т-во "Рідна Школа" /статут затверджено 6 серпня 1881 р./.

Не стану тут докладно розповідати про те, що зробило це Т-во протягом 50-ти років, вкажу лише, що в наслідок як парламентарної боротьби за українську школу, так і діяльності "Руського Педагогічного Т-ва" в Галичині в 1914 р., соб-то в році вибуху війни, налічувалося 2612 українських шкіл. Поки дійшло після світової війни до остаточного вирішення долі Сх. Галичини, польські політики декламували засади рівності й братерства супроти українського народу. У польські

конституцію з 17 березня 1921 р., між іншим, внесено такий /110/ артикул: "Польські громадяни, що належать до національних меншостей, до меншостей релігійних або мовних, мають рівні з іншими громадянами права засновування, надзору і завідування власним контом добродійних, релігійних і суспільних шкільних та виховних установ, а також уживання в них свободно своєї мови і виконування приписів своєї релігії", а в іншім артикулі /109/ читаемо:

"Окремі державні закони забезпечать меншостям у польській державі повний і свободний розвиток їх національних окремішостей при допомозі автономічних союзів меншостей з право-публічним характером в області союзів загального самоврядування".

Далі, в законі 26 вересня 1922 р. "Про підстави загального воєводського самоврядування і зокрема воєводств львівського, тарнопільського, станиславівського" читаемо, що самоврядуванням згаданих трьох воєводств, між іншим, належать "справи народної освіти з виїмком університетів та шкіл, які є рівні" /ст.10/. В ст.27 того самого закону читаемо:

"Самоврядування названих воєводств буде переведене в життя найдальше до 2-х років після оголошення цього закону. У тому ж часі уряд приступить до заснування українського /в оригіналі "руського"/ університету". Більш того, як реальний завданок того блага, яке чекає на український народ, якщо Антанта без застережень визнає Сх.Галичину Польщі, поляки здержувалися від врахуючої ліквідації українських шкіл в Галичині і навіть відкрили дві чисто українські державні учительські семинарії у Львові та в Перемишлі.

Отже, в 1921/22 шк.р. у львівській шкільній окрузі було 2426 українських шкіл, а в краківській шк.окрузі - 79, разом 2505, себ-то на 107 укр.шкіл менше проти 1914 р. Але ж тільки Рада Амбасадорів вирішила 15 березня 1923 р. долю Сх.Галичини в користь Польщі, то майже з другого дня після того почалася цілком суперечна, як з конституцією Польщі, так з її зобовязаннями перед тими державами, які підписали акт з 15 березня 1923 р., національно-культурна, шкільна, релігійна та господарська політика. Так, відпенням з дня 20-го березня 1923 р., себ-то в 5 днів після вирішення Ради Амбасадорів, міністерство освіти скасувало одинокий український мужеський відділ державної учительської семинарії у Львові, а рескриптом з дня 23 серпня 1923 р. скасувало їй одиноку українську школу відкриту у Львові, яка існувала 45 ро-

ків.Рескриптом з дня 13 грудня 1923 р.кураторія львівської гк.округи завела утраквізм до обох українських державних хіночих семинарій /у Львові і Перемишлі/, і таким чином не стало ні одної української державної учительської семинарії на всіх українських землях під Польщею.Щоб докладно ілюструвати те, як виконує Польща зобовязання своєї конституції та Паризького акту з дня 15 березня 1923 р./між іншим, про автономічний устрій Сх.Галичини/, подам стислий огляд сучасного стану українського шкільництва в Галичині - від нижчого до вищого типу як загальної, так і професійної школи. Але наперед скажу де-кілька слів про управління українською школою в Галичині.

Найвищим органом управління народньою освітою в Сх.Галичині є шкільна кураторія у Львові, на чолі якої стоїть куратор.Не лише нема мови про те, щоб куратором був українець з огляду на більшість українського населення, але навпаки,-якраз добирається людей, що, як правдиво висловився посол Д. Великанович у своїй промові 10/II 1931 р., "своїм нетактом і послухом політичним органам влади провадили б відносно українців як-найгострігу політику".В шкільній кураторії зовсім бракує заступництва українського народу, якщо не рахувати одного представника греко-католицького духовенства.

Другим органом є шкільні повітові ради зі шкільними інспекторами.Будова повітових шкільних рад така, що "українці без огляду на свою чисельність в повіті будуть завжди в меншості"/там само/.Щодо інспекторів, то серед 64 інспекторів львівської кураторії нема ні одного українця, як і взагалі нема ні одногого українського інспектора серед всіх 366 інспекторів у Польщі.Отже безпосереднє управління шкільною справою українського населення Галичини передано в чужі руки,-в руки поляків.Чи слід тоді дивуватися тому, що шкільна справа ведеться не на користь українського населення?

Але цього мало.Крім шкільних органів, прикладає свою руку до порутування елементарних прав українського народу в освітній справі ще й загальна адміністрація і то в такій мірі, що шкільна адміністрація, навіть її найвищі чинники, сліпо виконує всі домагання загальної адміністрації щодо знищення української школи.Як добре підкреслила це посолка М.Рудницька в бюджетовій комісії сейму 14/I 1931 р.: "ніколи ще, як в останніх місяцях / себ-то в час, т.зв. паніфікації С./, міністерство освіти й

віроісповідань не стояло так беззастережено на послугах політичної адміністрації і поліції та не виконувало так стисло розпоряджень тих чинників, як минулої осени". І коли в своїй промові посолка М. Рудницька одверто вказала на те, що для знищення української наукової установи /мова йшла про закриття міністерством освіти української гімназії в Дрогобичі/ досить виссаної з пальця інформації поліцейських конфідентів, бо представники тільких властей аж до п.міністра освіти включно відограють роль статистів /"Діло", ч. I3, 1931/, то міністр освіти Червінський, що був присутній при цій промові посолки, обійшов мовчанкою цей закид.

Рівно ж слід сказати, що заведення в українській школі зовнігнього й внутрігнього урядування в польській мові, не оперте на законі, є чиста сваволя шкільних органів.

Найкраще може характеризувати ставлення тілької влади до змагань українського народу в Галичині в освітній справі той обіжник з дня 30 жовтня 1923 р., який видала кураторія львівської шк. округи: "Всі школи, як публичні, так і приватні на території Річипосполітої Польської є в тіснім значенні того слова польськими школами. Про інші школи, як невідповідаючі ідеї польської державності в польській державі, не може бути й мови". /І. Герасимович. "На трівогу". Л., 1929, стор. 3/.

Перехожу тепер до характеристики народної школи. Тільки задавшись метою зрунувати дощенту українську школу та спопытти українське населення, польська влада могла ріпітися на ті засоби й надужиття, яких зазнало українське населення під час реалізації шкільного плебісциту, заведеного на основі, т.зв., кресового шкільного закону від 31/УПІ 1924 р.; в наслідок цього плебісциту біля 2000 шкіл в Галичині перетворено в польські або утраквістичні школи, які майже нічим по суті не відріжняються від польських. Справді, в утраквістичніх школах вже в І-й класі читання й писання відбувається в польській мові, тоді як читання й писання в українській мові починається з 2-ої класи. В українській мові відбувається тільки природознавство /1 год. тижнево/, наука рисунків, ручних праць і руханки /у виших класах по-польськи/, а всі інші загально-освітні предмети-історія, географія і т.д. - в польській мові. Всякі рекурси, всякі протести громад проти надужить і зловживань під час переведення шкільного плебісциту не мали жодного

успіху. Ніхаво, що ініціатор кресового закону міністр освіти Станислав Грабські мотивував цей закон з погляду педагогічних принципів, але дивно то, що польське громадянство енергійно бореться проти того, коли реч іде про утраквізацію польської школи, вважаючи утраквізацію злом, однак, коли реч іде про утраквізацію української школи, то вважає її за добро. Як слушно висловився з приводу цього посол Д. Великанович у своїй промові 10/11 I93I р., - "це етика деяких народів нехристіянської віри". /"Діло", ч. 35, I93I р./.

Нема чого говорити про те, що в основі кресового шкільного закону лежав виключно політичний мотив. Не даром душою закону була "Національна організація", провідником якої є відомий ворог українського народу Грушевський.

Однак і "Національна організація" не вдалося цілковито знищити українське шкільництво, - в Сх. Галичині стало після шкільного шебісциту не цілих десять сотень українських шкіл, - але на допомогу остаточного знищенню українських шкіл і послідовної денационалізації українського населення прислуговує ціла низка інших засобів.

По-перше, шкільним розпорядженням встановлено, що всі школи мають внутрі й назверх виявляти польський характер. Отже всі шкільні акти /катальоги, свідоцтва, протоколи, печатки й т.д./ мають вестися виключно польською мовою. По-друге, до українських шкіл уведено польські пляни навчання, так що українські школи позбавляються питомих національних прикмет, а натомісць надано їм польонізаційного характеру. Досить навести для прикладу, що в українських школах кожний учень повинен вживати польські патріотичні пісні. Обов'язковим для кожного учня стає, напр., співанник "Лірена", де на стор. 17-й знаходимо "Polonez Kościuszki: "Patrz, Kościuszko, na nas z nieba, jak w krwi wrogów będąc brodzić"...". А в співаннику "Z jednoozona Polska" на стор. 54-й, українські вояки, що боролись проти поляків за Львів в р.р. 1918-19, кваліфікуються, як "дика чернь українських орд"...

Крім того, згідно з цими плянами, в українських школах обов'язково треба вчити історію Польщі по-польськи. І от доводиться українським школам користуватися польськими підручниками, бо шкільна кураторія не допускає українських, не даючи апробату новим українським підручникам, або забороняючи вживання раніші апробованих підручників. Дуже яскравим

прикладом може служити факт заборони львівською шкільною кураторією українського букваря Матвійчука- "Перта книжечка", який був виданий самою кураторією власним накладом. Тепер шкільна кураторія угледіла загрозу ціlostі польської держави в статейці - "Ми - українці", у відомому вірші Воробкевича- "Про рідну мову". Навіть молитву "Отче наш" рідною мовою викинула шкільна кураторія. Накінець, шкільна адміністрація або зовсім усоває українців учителів і учительок з учительських посад, або засилає їх в найдаліше закутини корінної Польщі, а в утраквістичні школи, себ-то в школи, якщо не вповні, то в переважаючій більшості вчаться українські діти, призначає учителів-поляків.

Але й цього мало.

Розпорядок міністра освіти С.Грабського з 27/I 1925 р. до кресового шкільногого закону 31/VII 1924 р. допускав можливість для українських батьків зголосувати декларації кожного шкільногого року, аж до кінця грудня, але не так давно президент Річипосполітії Польської видав декрет з датою 29/XI 1930 р., який рімає, що "зміна мови навчання може прийти не швидче, як після 7-ми літ, рахуючи від дати правосильності останньої постанови про мову навчання у даній школі". "Це значить, що українським батькам відібрано на 7 літ останнє можливість, існуючу бодай теоритично, завести назад українську мову у тих школах, які в останніх роках спольонізовано або зутраквізовано". /"Діло", ч. I5, 1931/. Цікаво, що в даному випадку президент пішов на порушення закону з дня 2/VII 1926 р. про уповноваження президента, бо той закон виразно виключає шкільне законодавство з обсягу прав президента в ділянці оголосування законів шляхом декретів. Отже, в справі українського шкільництва дозволено вживати всіх засобів для його знищеннЯ, і до цього прикладають руки всі польські чинники - від президента до поліційного конфідента включно. Нема чого казати про те, що теперішній сойм, що в більшості своїй складається з ББ, не потягне польського уряду до відповідальности за цей незаконний декрет президента 29/XI. 30 р.

В наслідок всеї польської політики й практики з року на рік таяла кількість українських шкіл, і тепер дійгла /1928/29 шк. р./ до числа 651. Пригадаймо, що ще в 1850 р. налічувалося 1500 українських шкіл... В порівнянні з 1914 р. кількість українських шкіл зменшилася майже на 2000. Не треба також забувати того, що українські школи є в більшості своїй

одно-дво-або триклясові школи, себ-то не уявляють з себе повної нормальної /7 кл./ школи, так що по закінченні української школи діти для продовження своєї освіти *volens-polens* мають переходити до польської або утраквістичної школи. Отже це все привело до того, що майже 90% українських дітей вчаться в польських або утраквістичних школах. Але й цьому стану українського шкільництва загрожує нова небезпека з прийняттям проекту про заведення нової сітки більшеклясовых шкіл замість дотеперігніх меншеклясовых. Проект передбачає використання будинків зліквідованих шкіл під польські "чительне людове" та "спулдзельні". Отже, "в той спосіб поруч з польською школою, яку жде, як висловився б.шкільний куратор на Волині проф. Сікора, апостольська місія стати пропагатором польської думки на східних окраїнах, стануть до тої ж самої праці поза школою два могутні чинники - "чительне людове" і "спулдзельні", користуючись для того дотеперігніми шкільними будинками". /"На трівогу", стор. 56/.

Щодо фреквенції дітей у львівській шкільній окрузі, то статистичні дані показують наглядно, що в міру переміни українських шкіл на польські та утраквістичні спадає число дітей по школах. В поодиноких повітах цей спадок дуже помітний, напр., на загальне число дітей в шкільному віціходить фактично до школи в повітах:

Школе загалом	69,3%	по селах	42,7%
Турка	" 64,2%	" "	37,2%
Косів	" 57,8%	" "	31,2%
Надвірна	" 57,0%	" "	30,4%
Лісько	" 54,3%	" "	27,7%

В 1930/31 шкільному році підняла польська преса великий крик з причини "катастрофи народного шкільництва". Згідно з урядовими розрахунками, для того, щоб дати змогу всім дітям у шкільному віці ходити до школи, потрібно настановити на східніх "кресах" 250,4% учителів. А в той же час, як про це більш докладно доведеться мені говорити пізніше, державних учителів української народності звільняється з посад, переноситься в чужі області та взагалі не приймається до служби. На цьому й можна закінчити характеристику української народної школи в Галичині.

Перехожу до середньої школи.

Насамперед приходиться сказати, що у львівській шкільній окрузі за час існування Річи Посполітої Польської не засновано ні однотипної української

гімназії, - більш того, була думка зліквідувати їй ті державні українські гімназії, які ще були, на основі припису, щоб в українські державні середні школи вступали й польські учні, з очевидним наміром перемінити ці школи спочатку на утраквістичні, а потім на чисто польські. Але польське громадянство спротивилося цьому приписові, не бажаючи приміщувати своїх дітей до українських середніх шкіл, і таким чином ця спроба не вдалася. Отже українських державних гімназій в Галичині до останнього часу було 6, що виборених за часів Австрої, та крім того, 12 приватних. Як відомо, в осені 1931 року розпорядженням міністра освіти зліквідовано державну гімназію в Тарнополі та приватні гімназії т-ва "Рідна Школа" в Рогатині й Дрогобичі. Не стану тут переповідати, просто скажу, ганебної історії розвязання цих гімназій - без суда й жадного слідства для перевірення або неправдивих інформацій поліції або провокаційних відомостей польської преси. Жадних причин, які спонукали м-во освіти до ліквідації цих гімназій, досі не подано до відома громадянства, якщо не рахувати відповіді міністра освіти Червінського на промову посолки М. Рудницької в бюджетовій комісії: "Чому були зачинені гімназії, на те пані Рудницька дала сама відповідь у своїй промові. Пані Рудницька є українкою, педагогом, і прилюдно твердить, що настроїти українську молодь прихильно чи лояльно до польської держави - це квадратура круга. Якщо так ставить справу український педагогічний збір, то, очевидно, ніколи не дійдемо до порозуміння". /"Діло", ч. 12, 1931 р./.

Щодо самої молоді -півторх тисяччи-, яка вчилася в цих трьох зліквідованих українських гімназіях, то міністр освіти видав такий розпорядок, що учні 3-х нижчих класів можуть вписатися до будь-якої польської гімназії, зате учні від ІУ до ІІІ кл. можуть бути приняті лише за окремою згодою кураторії львівської шкільної округи і то лише до польських шкіл і то лише поза Тарнополем, Рогатином і Дрогобичем. Але, як відомо з промови посолки М. Рудницької в бюджетовій комісії сейму 14/I 31 р., під час святочних ферій 1930 р. дирекції державних польських гімназій, куди вступили кілька десятків учнів вищих класів розвязаної української гімназії в Тарнополі, звільнili всіх цих учнів без подання причин. М. Рудницька запитала присутнього міністра, що це значить, але не довелося мені читати, чи він дав і яку саме відповідь на це запитання. В кожнім разі М. Рудницька

мала цілковиту рацију відстоювати ту думку, що розпорядження міністра не лише зачинило тисячі українських хлощів і дівчат вступ до школ з рідною мовою навчання, але воно є ідентичне з унеможливленням цій молоді взагалі дальмої науки, тому що у названих українських школах училися сини й доньки малозаможних мешканців з дооколічних місцевостей, а цим батькам засоби не дозволяють посылати дітей на науку до далеко віддалених школ. /"Діло", ч. I4, 1931 р./.

Нічого казати про те, що в українських середніх школах заведено обов'язкове навчання польської мови, при чому вступний іспит до I-ої кляси вимагає такого самого обсягу знання польської мови, як і рідної української мови. Розуміється, де зроблено з єдиною метою - утруднити українській дитині вступ до середньої школи, бо вимагати від малої дитини, щоб засвоїла собі знання другої мови нарівні з рідною, противиться основним законам педагогіки.

Про те місце, яке займає польська мова в середніх державних і приватних українських школах, може свідчити припис львівської шкільної кураторії, згідно з яким польська мова входить в число предметів писемного іспиту зрілості нарівні з викладовою українською мовою, і в разі некорисного висліду цього іспиту учень має здавати польську мову при уснім іспиті замість своєї рідної української мови. Розуміється, що витворює в психіці української молоді дуже прикре почування, бо вона бачить, що в її рідній українській школі поминається українську мову в користь польської мови.

В українських державних і приватних школах обіжником кураторії львівської шкільної округи з 21/III 1924 р. впроваджено для зовнішнього й внутрішнього урядування виключно польську мову. З приводу цього розпорядження не можу не пригадати тут того протесту, який зголосив в конференції української академічної гімназії у Львові піні вже покійний проф. М. Галущинський: "У поході на права українського народу в шкільнстві польська шкільна влада виконала своїм станнім розпорядком насильство. Щоби зазначити, що цей новий безправний акт українська школа й український народ не приймає спокійно, закладаю, як виразник думки всього українського учительства і всього зорганізованого українського громадянства, рітучий протест. Свідомий того, що польські чинники приймуть цей виступ з маловаженням, хочу зазначити, що український народ дуже чутко сте-

жити за кожним обмеженням його дотеперішніх прав. І хоч українське учителство примушене уступити перед сим актом, народ на сі акти своєї згоди не дає." За цю заяву кураторія завісила проф. М. Галущинського в службі, не числячись з тим, що проф. Галущинський виступив не лише, як наразік, аумки всього українського учителства, але й всього українського громадянства. /К. Федорович. "Українські школи в Галичині". Л., 1924, стор. 40-41/.

Не стану докладно зупинятися тут на тому, як до середньої школи, з метою спольщення її, прикладаються ті засоби, про які я згадував, коли мова йшла про народну школу. Але в пристосуванні до середніх шкіл дух шовінізму, дух ненависті до українського народу набирає, розуміється, ще гостріших форм, як про це можуть свідчити підручники з історії Польши, якими доводиться користуватися й українським середнім школям. /Див. для прикладу стор. 462 "Zarys historji Polaki", prof. A. Lewicki/. Культивування духу ненависті до українського народу можна вбачати також в організації при польських середніх школах, т. зв., "Юніон", чисто військових організацій, для підготовки пкільної молоді на боротьбу з ворогом - мабуть не тільки із зовнішнім, але й з "внутрішнім". До чого дійствів цей вояовничий настрій пкільної адміністрації, може свідчити факт наділення учнів польських середніх шкіл у Львові /а може й в інших місцях/ військовими крісами та іншою військовою зброєю для вправ.

А в той самий час польська пкільна адміністрація всіма засобами забороняла організацію пласти перед українськими учнів, переслідучи судом не тільки дорослих організаторів пласти, але й дітей від 10 років за участь у пласти, як це було в Косові. Після всіх нагінок, які зазнав український пласт в Галичині, остаточно його розвязано на Галицькій Україні розпорядженням львівського староства з дня 26/X 1930 р.

На цьому можу закінчити характеристику української середньої школи в Галичині з часу панування там польської влади. Далі був би натурамльним перехід до характеристики українських високих шкіл в Галичині, але, як відомо, ні одної української високої школи в Галичині нема, бо й тут Польща не виконала свого зобов'язання відкрити український університет до 1924 р. Більше того, польський уряд скасував ще тих 3 українських катедр, які були за Австрії при Львівському університеті. Отже, українські

учні, що скінчили середні школи в Галичині, мусять іти до польських високих шкіл, якщо не мають можливості вчитися десь поза межами Польши.

Здавалося б так природнім, що польська влада, яка не спромоглася до цього часу утворити української високої школи, не буде бодай ставити перешкод українському громадянству на шляху до засновання власними силами й колегами українських високих шкіл. Однак не так сталося: всім добре відомий той тернистий шлях, який випав на долю таємних українських високих шкіл – університету й політехнікума у Львові, закритих у 1925 р., а тому не стану тут зупинятися на цій також ганебній сторінці з історії боротьби польської шкільної адміністрації проти українського громадянства за його домагання мати свою високу школу.

Хоча законного "пшегус класіз" нема для українців, але фактично він існує, бо вступ до високих польських шкіл для української молоді є дуже утруднений, особливо на факультети, які підготовляють молодь до незалежних становищ, напр., на медицину, на природничі відділи, на політехніку, під претекстом перевантаження лабораторій, семинарів і т. п. А тепер впроваджено ще лікарські оглядини кандидатів перед вступом до високої школи, при чому вислід цих оглядин подається таємно до відома університетського начальства. Розуміється, оглядини випадають нискорисно для української молоді. /"Діло", ч. Iб, 1931 р./.

Але й ті українці, яким пощастило вступити до польських високих шкіл, почувавуть себе там, як парії, – через особливе ставлення до них і самого начальства, і товаришів. Так університетське начальство у Львові розвязало весною 1924 р. українську "Студентську Громаду" і з того часу не дає дозволу на утворення нового т-ва "Молода Громада". Коли в червні 1930 р. група української молоді, що стоїть на ґрунті католицизму, рішила оснувати окреме греко-католицьке т-во, то одержала від ректорату львівського університету відповідь, що дозвіл буде даний лише тоді, коли зі статуту скреслиться слова "українець", "український". Отже, українські студенти, не маючи своєї організації, позбавлені можливості власними силами здобувати наукові знання в галузі українознавства шляхом утворення спеціальних для того гуртків. Якщо відношення польських студентів до українських, то про це можуть свідчити такі недавні події, як насильний влом польських

техніків у Львові до аудиторії, де відбувалися збори українського т-ва "Основа", за дозволом ректорату й в присутності делегата сенату, зривання відзнак і шапок у студентів-українців, самовільне усунення 16 українців з політехнічного інтернату в Дублянах і т.д. Отже, той, хто має можливість, ще студіювати по закордонних університетах. Та польська влада не визнає дипломів закордонних високих шкіл, а при ностирифікації робить нелоборяні труднощі, жадаючи, напр., від докторів медицини українців наперед доповнення матурального іспиту з польської мови та науки про сучасну Польщу. /Дів. "На трівогу", стор. 82/.

Скажу де-кілька слів про професійні школи.

На 301 професійних державних школ у Польщі/на 1929/30 р. / нема ні одної української. Хоча українське населення в Галичині на 50% рільниче, нема ні одної рільничої державної школи з українською мовою навчання. Отже фахова освіта українською мовою подається лише в приватних школах, що їх утримує почасти т-во "Просвіта" у Львові /рільничча школа в Милованні/ та т-во "Рідна Школа"/торговельна школа у Львові, 8 інших фахових школ та де-кілька зразкових варстатів/.

Перехожу тепер до учительських семинарій.

Я вже згадував раніше про те, що за польської влади повсталі дві державних українських учительських семинарії, але, як тільки вирішено питання про долю Сх. Галичини, то міністерство освіти 20/III 1923 р. скасувало мужеський відділ при українській державній учительській семинарії у Львові та українську хлоп'ячу школу вправ /розпор. кураторії з дня 23/III 1923 р./, а потім взялося за спольщення двох жіночих державних українських учительських семинарій, увійти в них навчання в польській мові - польської мови, історії, географії, науки про сучасну Польщу, педагогіки, психології, історії виховання, науки про дитину з залишачи навчання в українській мові релігії, української мови, математики, фізики та природознавства.

Отже, в даний момент в Галичині є дві державні утраквістичні учительські семинарії і ні одної української державної учительської семинарії.

Щодо приватних українських учительських семинарій, то їх є 4 дівочих т-ва "Рідна Школа", 4 дівочих сестер Василіянок та мужські семинарійні курси т-ва "Рідна Школа" у Львові.

Рішенням кураторії львівської шкільної округи

з дня 13/XII 1923 р. заведено їй в приватних українських учительських семінаріях навчання педагогіки, психольогії, історії виховання та науки про дитину - в польській мові, як рівною уведено в них польську мову для зовнішнього й внутрішнього урядування.

Факт існування двох державних утраквістичних і де-кількох українських учительських семінарій ще не свідчить про те, що українці, які кінчають ці школи, можуть сподіватися на посаду в українській чи утраквістичній школі. Українських кандидатів неооче приймають на учительські посади. Напр., у 1930/31 шк. році у львівській кураторії прийнято лише кілька прохань кандидатів - українців, інших відослано до західних кураторій або їх зовсім відмовлено посади, хоча всі вони мають повні кваліфікації /"Дло", ч. 34, 1931 р./.

Але їй ті українці - учителі, що сумлінно вихонують свої учительські обов'язки, знаходяться зараз під загрозою позбутия учительської посади, або перейти

в нечинний стан, або чи підставі § 58 учительської прагматики "для добра школи" перенестися на захід. І все це робиться по власній згодобі чинників гільйоної й загальної адміністрації, хоча для службових карних справ існує дисциплінарний суд.

Досить сказати, що в осені 1930 р., як про це докладав в освітній комісії сойму посол Д. Великанович /24/II 31 р./ з львівської кураторії перенесено коло 50 учителів і учительок - більшість з них мала 20-30 літ служби, а на їх місце призначено учительські сили, які дуже слабо або зовсім не володіють українською мовою.

Отже, українське учительство позбавлене законних прав. І коли в 1930 р. сойм ухвалив був новелю до § 58, яка вносила де-які обмеження в переноточнях учителів "для добра школи" /новеля не набрала сили закону через розвязання сойму й сенату/, то тепер нема чого сподіватися на прийняття цієї новелі сучасним соймом. Бодай в освітній комісії внесок посла Д. Великановича про новелізацію § 58 учительської прагматики відкинено навіть голосами учителів-послів з "Учительського Звіонеку", бо цей внесок, мовляв, має характер "політичний" і демагогічний - "на експорт". /"Дло", ч. 49, 1931 р./.

Про те, як почивають себе на заточенню українські учителі, може ілюструвати лист одного з таких учителів, одержаний кілька років тому Українським Головариством Прихильників Книги в Празі: "Українська

книжка і часопис є для мене дуже цінними, бо з ними тільки розмовляю я тут по-українську". Але з того часу й тут з'явили великі зміни: не багато з учителів-заточенців може насмілитися тепер передплачувати український часопис чи замовити в книгарії українську книжку.

Я старався яко мога стисліше схарактеризувати українське шкільництво та політику польської влади до рідної освіти українського народу в Галичині. Недавно ухвалений польським сеймом законопроект про устрій шкільництва в Польщі цілковито загрожує існуванню українського приватного шкільництва та загрожає дорогу сільським масам до дальніої освіти в середніх школах, учительських семинаріях та інших фахових школах. Про те, чим саме підкриває нова шкільна реформа в Польщі для українців, читач може докладно довідатися зі статей Івана Герасимовича в журналі "Рідна Школа"/ч.ч.2 і 3 за 1932 рік/.

Якщо є потреба звести поданий тут матеріал до певних висновків, то міг би запропонувати їх так:

1/ приймаючи на увагу з одного боку зовсім незначну кількість українських шкіл та проблематичну наявність українського елементу у внутрішній структурі цих шкіл, до того на половину обсажених учителями-поляками, а з другого боку - факт, що поверх 90% українських дітей ходить до неукраїнських шкіл - польських або утраквістичних, то можна вважати українське державне шкільництво фактично зліквидованим;

2/ польська влада, як і ціле польське суспільство, поставило своєю метою відрівати народу молодь від рідної культури та рідної освіти і для досягнення цієї мети не гидус користуватися всякими засобами аж до зламання своїх зобов'язань, як перед чужими державами, так і перед своїм власним народом.

Ст. Сірополко.

x/

ШКОЛЬНИЦТВО НА ПІДКАРПАТІ.

Рідна школа в своїй хаті-свобода.
Чужа школа - підданство, мука.

Колишня школа українського народу на Підкарпатті була тісно звязана з церквою. Якщо церква українців переживає тяжку добу, то й школа є більше відчуває лиху. Ми ніколи не були панами нашої долі, ми все мусили слухати те, чого хотіли регулятори нашої долі. Ще саме бачимо в житті нашої школи: напрям її виховання й навчання регулюється "сильними". І цікаво запримітити, що ця регуляція життя школи не відбувалася перед лицем народу, а все за його спиною. До воно було так, марканто доказують нам нинішні події, а головне пережита минувість, що є така ріжнобарвна, як великолінна гуцульська писанка.

Мадярський шкільний закон XXXIII 1868 р. дає право всім націям, що живуть в межах мадярської держави, заложити школу з викладовим язиком, котрий є пануючим язиком в селі. То значить, що в українських селах дано можливість засновувати українські школи. Але не треба забувати, що школи тоді в нас були церковні, і лише § 80 згаданого закону уповноважує державу засновувати державні школи з викладовим языком мадярським там, де того інтерес держави потрібує.

Наші школи, згідно з цим законом, могли бути всі українські, але яка несподіванка! В шкільних архивах я сам бачив протоколи й зголосення шкільного інспектора Фішера, що є багато сіл, де піп або шкільна рада /Іван, Юра, Г'ихайло/ запропонували завести в церковну греко-католицьку школу мадярську викладову мову. Ось засланок нашої трагедії: нерозуміння своєї людської гідності, всування самого себе до чужого пір'я й нищення народнього майбутнього. І що за цим

---

x/ Автор скрізь уживає назви "Підкарпаття" на означення Підкарпатської Русі, тоді як правильніше називати "Закарпаттям", бо Підкарпатська Русь, як політично-географічна одиниця Чехословацької Республіки, з геологічного й морфологічного боку лежить за Карпатами. Ця країна лежить за Карпатами не тільки з погляду державного осередку ЧСР /Прага/, але й супроти інших земель заселених українським народом /Галичина, Буковина й ін./. Див. про це в праці проф. С. Рудницького - "Основи морфології й геології Підкарпатської Русі й Закарпаття взагалі". /Ужгород, 1925. Накладом Т-ва "Просвіта"/. Прим. ред.

слідувало? Загальна біда, нужда, піяцтво, дегенерація, втрата свого національного обличчя. Так тривало до року 1907, коли ще днес живучий мадярський магнат, міністр граф Апоні видав відомого закона, яким заборонено всім націям, що живуть у кордонах Мадярщини, вчити своїх дітей своєю мовою, - всіх учені від того часу лише однou мовою, а то мадярською. Це було докорінне походу на народні меншості та поглиблення дегенерації нашого народу, але одночасно пробудження Румунів, Себів, Словаків і почасти нашого народу. Це положення триває аж до перевороту, коли нашу територію перебрали Чехи.

Чехи зачинають спочатку з нами по братському. Бажання нас воскресити - неоспориме. В українських селах мадярські школи переорганізовано на українські. Наша дитина, по віках поневолена, стає вільною. У школі заведено українську мову поки-що, бо пізніше й москвофільство, котре нас не минає, бажає завоювати для своїх панських цілей нашу етнографічну територію; до того пристане ще новий чинник - "політика", котра старається здобути собі перенесство. Але все це не досягне успіху, бо від 1923 року в нас заложено вже 153 народні школи, і український учитель і школа переходят вільно в фазу, котра нам нагадує кусень з історії, вже нами пережитої. Отже: ми страхи більше: ми можемо бути грошово слабі, але в душі ми богаті, і то через те, що ми вже не є угруси, але сини великого українського народу, - наша доля вже спільна.

-.-.-

Про літературу шкільництва на Підкарпатті, оперту на урядовий статистичний матеріал, не можна ще сьогодні говорити. Шкільний реферат, як дозорчий і розпорядчий уряд, до них жадник публікацій про шкільництво нашого краю не видав. Публікації державного статистичного уряду та міністерства шкільництва треба брати з резервацією, головно там, де є слово про боротьбу з неграмотністю, а особливо, де подаються доклади про працю, переведену на полі народнього виховання. Газети дають матеріал не завсе точний. Всі тут уведені статистичні дані частиною зібрали я, частину їх взято з газет, значить вони не є офіційними. Але все ж вони рівняються урядовим даним.

Шкільництво українське на Підкарпатті, якщо хочете його порівнювати зі станом, що був до перевороту, мусите признатися, в поодиноких випадках зростає й пускає глибоке коріння до буйного ще не вичерпано-

го ґрунту нашого народнього життя. Є правдою, що воно могло б після тринадцятирічного вільного нашого життя інакше визирати, як би не було в нас питання язикового, політичного примітивізму й матеріальній слабості, себто обставин, що дуже сприятно використовуються експонентами чеського елементу, службовцями, головно високими урядовцями, засланими до нас з історичних земель. Шкільництво наше починає організуватись після революції, в вересні місяці 1919 р., коли покійний гжільний референт Йосиф Легек заняв своє місце в Ужгороді. Було це 17 вересня р. 1919. В ту добу приналежало з Підкарпаття до ЧСР лише З жупи, а саме: ужгородська, берегівська і північна Мармарощина з центром у Воловім. Ціле полуденне Підкарпаття було обсаджене румунськими жовнірами. Школи в 2-х жупах - ужгородській і берегівській - розподілялися тоді на 6 гжільних районів і то: перечинський, ужгородський, мukачевський, свалівський, воловський і берегівський. Учителів у згаданій області нараховувалося тоді 674 душ, а то в ужгородській жупі 214, в берегівській - 460. З того числа було наслідком незложення обітниці звільнено 428 учителів, з яких добровільно виїхало до Мадярщини 173 особи. Велика більшість учителів не зложила обітниці вірности з причини мадярського почувття. Тих людей з часом реактивовано, і тепер вони є найбільшими стовпами московського напряму. Це мертвий і маложсенний чинник в нашім відродженню, - але зате небезпечний з погляду національно-політичного. Є це намуло, що нам його залишив мадярський імперіалізм. Отож подивимося на стан гжільництва від 1913 року. На цілій території маємо 627 народних шкіл з викладовим язиком мадярським. Року 1919 зареєстровано лише 379 шкіл руських /українських/, р. 1920 - вже 475, руських мадярських і німецьких, р. 1921 - маємо вже 520, р. 1922 - 692, р. 1923 - 693, р. 1924 - 705, р. 1925 - 695, р. 1926 - 690, р. 1927 - 734, р. 1928 - 766, а в 1929 р., як подає "Право Ліду", бачимо вже таку статистику:

"Na Podkarpatsku bylo ve školním roce 1929/30 683 národních škol. Z nich 450 státních, 12 erárních, 5 obecních, 24 řím.-katol., 48 evang., 141 čecko-katol., 2 židovské, 1 soukromá. Vyučovací jazyk byl v 145 školách československý, v 392 podkarpatský, v 105 maďarský, v 13 německý, v 5 ruský a maďarský, v 3 německý a ruský. Kromě toho jsou na Podkarpatsku 3 hebrejské školy obecné, soukromé, s právem veřejnosti. Všech tříd s expositurami bylo 1394, všech učitelů

1192, z nichž 755 mužů a 437 žen. Z učitelstva přihlásilo se k národnosti ruské a maloruské 684, k československé 286, k maďarské 168, k židovské 28, k německé 22, k rumunské 3. Z 90.436 na školách národních zapsaných děti bylo 80.436 ve věku od 6 do 12 let /každodenních/, 9995 od 12 do 15 let /opakovacích/. Národnost ruská u 48.955 každodenních a 7201 opakovacích, maďarská u 12.795 každodenních a 1597 opakovacích, židovská u 12.269 každodenních a 708 opakovacích, československá u 3401 každodenních a 71 opakovacích, polská 68, jiné 62. Podle náboženského vyznání bylo řecko-katol. 49.381, židovského 12.993, reform. 9970, pravosl. 9503. Řím.-katol. 8232, bez vyznání 1235, českoslov. 207, českobratr. 75, augsb. 59, jiného 145. Pro nezaškolené se konalo 211 kurzů, z těch bylo 198 rusínských, 10 rumunských a 3 německé. Navštěvovalo je 12.114 děti, a to 11.099 každodenních, 1013 opakujících. Nezaškolených dětí vůbec je 7618, z nichž 1061 děti rumunských, ostatní podkarpatské. Zajímavé je, že v Nové Apši je 8 rumunských kurzů, ježto obec zaujímá tak rozsáhlou plochu, že by do školy v centru bylo z periferie obce až 16 km daleko.

Státních škol na Podkarpatsku je celkem 353. Z nich je 309 ruských, 35 maďarských, 6 německých a 3 rumunské. Definitivních tříd je 750, a to 626 ruských, 103 maďarských, 10 rumunských a 9 německých. Zatímních tříd 240, z nich 214 ruských, 20 maďarských, 4 české, 2 rumunské. Státních učitelů je 766 ruských, 143 maďarských, 14 rumunských, 11 německých, 4 čeští, celkem 839. Mateřských škol bylo 74 s 81 opatrovnicemi a 4328 dětmi. Státních městanských škol je 17. Vyučovací jazyk je v 15 podkarpatský, ve 2 čs. Definitivních kmenevých tříd II.-IV. 42 podkarpatských, 4 čs. Definitivních poboček 18, z těch 6 ruských, 3 čs., 9 maďar. Zatímních tříd 77, jednoroční kurzy 4, všech tříd 145. Definitivních učitelů 85, zatímních 81."

Цікаво зазирнути тут чотири числа. 1919 р. бачимо на Підкарпатті 475 шкіл, 1924 р. вже 705, на осінь 1925 р. маємо 695 шкіл, а 1926 р. бачимо лише 690 шкіл. Супроти того, 1927 р. бачимо вже 766 шкіл. Рік 1924/25 є для українського шкільництва фатальний. В той час, як мадярське гімназійство зростає, чеські школи ростуть, як гриби, українське шкільництво опинилося за широю допомогою губернатора і віце-губернатора Підкарпаття на краю пропasti. Учительство українських шкіл було й е зложене з чотирьох

слементів: 1/напряму культурно-українського, 2/культурно-московського, 3/політично-Куртяківського, 4/ політично-мадярського. Українське учительство провадило працю творчу, знаходилося на височині свого звання й вірно служило народові на полі народної культури й національної свідомості. В краю зазеніла знову прегарна українська пісня, а в селі, де був український учитель, було рухливо, як перед відпливом заморського корабля. Український учитель була людина свідома, учила й виховувала, закладала хори, кооперативи й драматичні гуртки. Словом, учитель будував життя в селі.

Якість московського учительства, що до нас за- витало, за винятком однієї, була дуже слаба. Багато між ними було людей, відданих алькоголю, і цим подавано народові просто жахливий приклад. Учителі Куртяковці – це автохтони, що споріднилися з мадярською школою й вихованням. Це люди, що любили мадярську культуру, а по перевороті мріють дістати нову панську культуру, себто московську. Це елемент, що свого не навчився, чужого не довчився, а це слемент, який чекає "визволення" від царської Росії. Це е кадра людей, що своїх дітей посилає до мадярської школи, або до чеської. Своя рідна школа є чужа їм, і тому не диво, що українська школа найшла в тих людях свого лютого ворога. Культурна якість у більшості тих людей є досить слабенька, а їх школа знаходиться нижче рівня західно-европейських педагогічних посадань. Село, в котрім учили учитель цього типу, переживає добу культурної облуди. Яскравий приклад дає нам село Я., де, помимо свідомості українських селян, не може місцева школа дістатися на чисті води національної культури, – і через те наша школа там упадає.

Так само є закритий вхід українській культурі до тих школ, де сидить учитель мадярон. Це є переконанням ширий мадяр і відданий борець за московську думку. Перший тип – це люди, котрі відчувають, що вони не є мадяри, що вони якісь славяне. Мадярська школа їх научила свого рідного соромитися, – слово полонійського пастуха їм неприємне, зате дуже миле слово класичного письменника, – в минулій добі – мадярського, а нині московського... Вони висять у вузлі, наче труна Могамеда, котра відірвалася від мадярського дна, не бачучи своєї власної народної верстви, й так підскочила аж до московського неба. Це тип наївних людей. Тим гірший є мадярон, що сидить в наших школах. Цей тип є, як я казав,

ширий прихильник московської культури. Це не є вже людина наївна, а це є політик, котрий знає напевно, що московська мова й культура є дуже добрий засіб до консервації українських народних мас. Він свідомо консервує у її відсталості українську дитину тим, що не бажає їй рідної української культури. Дає їй архаїчні старославянські слова та московську термінологію, завдяки чому наша дитина стає карпаторосом, чи то босняком, штучно відривається від свого рідного українського пия й стає байдужим як до всього свого, так і до аспірацій мадярських. Суть цього процесу дуже добре зрозумів президент краю п. Розсипал, якого в його поглядах ще більше підсилили вибори до парламенту 1924 року. Ті вибори дали урядовий імпульс політиці на Підкарпатті, щоб витворити нову теорію про нас. Ті вибори перемінили думання офіційної політики, зробили з нас в очах офіційальної влади Підкарпаття народ п'ятирядний, масу здатну до експериментів і денаціоналізації. Тут якраз влучно помітили наш політичний дефект намі Противники і в наслідок знайомої вже намі політичної слабости випрацювали собі славянофільський плян. Славянська орієнтація і політика скоро приняли принципи шкільної політики мадярського автократа і бувшого міністра шкільництва, автора злой памяти мадярського закона з року 1907, де проголошено найкрутішу мадяризацію всіх немадярських народів у бувшій Мадярщині. З кінцем 1924 року намі керовники приняли рішення вступити на шлях Апонія. Наші й мадярські школи зразу упадають з 710 шкіл на 695 року 1924/25, а року 1925/26 - вже на 690 в той час, як чеські школи зростають з 8 на 70 1925/26 року, а 1928/29 року бачимо вже 153 чеських школ. А тепер ситуація виглядає так, що 450.000 русинів мають 780 учителів, себто на 580 мешканців одного учителя. Мадяри, яких налічується 110.000 душ, мають 160 учителів, себто на 740 душ - одного учителя, а чехословаки на 35.000 душ мають 360 учителів, себто на 90 душ одного учителя.

До 1924 р. шкільний реферат в Ужгороді працює в інтенціях славянського братерства. Він є фактичним провідником, діль його - вчити народ, сказати русинові, що він є, дати йому власну культуру, вибудувати йому школу, яка б могла за короткий час конкурувати зі школами інших народів. Був це шкільний реферат, ведений блаженної памяти п. мін. радником Іосифом Легеком. Був це уряд наш власний, свій, що упраз-

ляв в дусі Коменського і за коротку добу своєї діяльності поставив українську школу на ноги. Цю добу можна б назвати також добор соціалістичною, добором ренесанса, бо наша школа після довгих страждань знову відродилася... На жаль, нова ера аграрної демократії, чи ера п. Розсипала виповіла найгостріший бій українській школі, українському учителеві, українським народнім діячам та взагалі українському патріотізму, його правам, звичаям, пісням, а, можливо, ще заборонено від того часу українцям і дихати..

В літі 1924 року починається безпощадний бій проти української еміграції. Емігрантів учителів повикідано з державної служби, декого посаджено в тюрму, декотрих побито, щоб так настрагати кожного, хто стоїть на основах правди й захищає права української школи на Підкарпатті. Була це тиха паніфікація, в якій взяла участь мадярська, мадярсько-жидівська та чеська преса. Видумувано всякі брехні на нас. Накинено нам назу германофілів-іридентів, щоб так поставити проти нас, українців, загальну опінію... Ця система наростила нам великі турботи в гкільно-культурнім життю, але не переломила нас, а ще більше укріпила та збільшила наші ряди. Це доказує наймарканціше послідній конгрес українського учительства, що відбувся дня 2-го травня 1931 р. і на який прибуло 463 українських учителів із 780 педагогів на Підкарпатті, а коли б не було на чолі наших декотрих гкільних округ старих учителів, церковних дяків, нині інспекторів, які виростили в псалтирській науці, людей московського напряму, то було б присутніх на конгресі коло 700 учителів. Велика більшість нашого учительства стоїть на основах рідної мови... Насильство декотрих гкільних інспекторів та урядовців зі гкільного реферату, з палати та з урядів наструшило багато учителів, а якраз це оточення примушує їх не зраджувати своїх переконань, жити тихо й виконувати все, що зверху прийде. Стояв би наш земський уряд на принципах Коменського, то у нас не було б жодного язикового питання... Нема авторитетного уряду, а через те кожний учитель, головним чи ном кожний шкільний інспектор, директор і професори середніх гкіл роблять, що хотять, в наслідок того повстало в наному гкільному житті деморалізація та дезорганізація, а школа стоїть опущена сама, без виховних принципів, без ціли, блукає на розбурханих хвилях нашого національного життя... Якщо село має свідомого українського учителя, там ще зоріє зоронька, там ще знайдеться й життева ціль. Коли ж нема

такого учителя в селі, то воно находитися в процесі упадку й наближається до передвоенного положення. Таке село має школу не екстензивну. Її дух не доходить до народних мас, як це діє чеська, словацька або німецька школа. Вона майже є без духа. Сама себе ізолює, а те, що дає дитині, за короткий час зникає.

Само собою розуміється, що все це було добрым союзником наших противників, які своєю урядовою силовою насамперед діяли на чеське урядництво, а потім на юдів концесіонерів та ріжників спекулянтів, які хотіли легким способом матеріально визискувати через засновання чеської школи в селі /приклад Витня Ремета/.

Тепер коло 4000 чеськословацьких дітей має у нас 158 чеських шкіл з 360 учителями. Головну кількість дітей, що ходять до чеських шкіл, становлять юдівські діти, а вчителі таких гілкіл не називають себе чеськими учителями, але учителями юдівськими. Чи з такого становища можливо, щоб ми дивилися на цей процес байдуже? Червак, і той обороняє себе, як на його ступити чоботом. Так і ми. Не страх перед чеською школою, але несправедливість, яка діється при заснованні тих українських гілкіл, примушує нас протестувати. Не страх перед чеською мовою, але та несправедлива метода, за якого розподіляється бюджетова готівка між нашими школами й школою чеською, примушує нас підняти наш голос. Не страх перед чеською культурою, а наше міжнародне правне положення в автономії частині республіки примушує нас до того, щоб ми казали: "браття, ви самі зневажуєте наші конвенції та основні конституційні закони республіки. Українська душа, завдяки тисячолітній боротьбі загартувалася. Вона не відступить і не боїться вже бор, бо вона знає, що в тій боротьбі може лише зискати. Ми є духом сильні й могутні, хоч наші кітчені порожні, але сильний дух не боїться матеріальної слабости, це є лише переходове явище".

Сучасна шкільна політика хвора й не гідна демократичних законів нашої республіки, що й було належно признано теперішнім міністром п. Др. Дерером. Від того часу, коли на чолі шкільної справи в республіці став соціальний демократ, ситуація трохи вже перемінилася. Українська школа та учитель не є нині переслідувані, як то бувало раніше, хіба що утилне якийсь дрібненький урядовець чи полуофіційна газета "Podkarpatské Klasy", які й нині весело грають на струнах вгодних кругів Підкарпаття, що, як відомо,

були все українськими. Але нас і це стражить, бо маємо одно, головне – святе переконання, що ми є. І те оточення, що ми знаємо, і те, що ми маємо здорову генерацію, котра є віддана українській дитині й школі, генерацію, котра нас, каменярів, у нашій тяжкій праці за правду й права української школи не залишить. Питація чеської школи на Підкарпатті ріжиться вже в основних думках від питання української школи, і це згодом дається легко вирішити. Якраз чи-тав я декрет іспанської влади, виданий дня 29 квітня 1931 р. де сказано, що діти катальонських родичів будуть вчитися в мові катальонській; цей декрет влади, котра не побоялася сказати правду, мусить мати вплив і на інші держави. Воно часом дійде і у нас до видання такого декрету, про що також свідчить і результат тої наради, котра велася в міністерстві шкільництва, де й заступники московського напряму приступили до того, щоб наші діти вчилися своєю мовою. Якщо всі наші діти вчитимуться своєю мовою, якщо школи матимуть один виховний принцип, тоді нам нема чого боятися чеської школи, котра опирається на жидівський елемент – елемент національно більш-менш флюїдний.

Якщо буде таким способом вирішена справа народньої школи, то буде можливість урегулювати язикове й виховне питання наших чотирьох гімназій, де панує найбільший хаос, де діти в наслідок язикової ріжноманітності та браку підручників не дістають тої потрібної підготови, того потрібного обсягу знання, які б уможливлювали студії на високих школах.

Я казав, що в наших гімназіях панує хаос. Маємо гімназії в Ужгороді, Мукачеві, Берегові й в Хусті. Є тут близько 1500 учнів, не рахуючи учнів з чеських і мадярських класів. В Ужгороді та Берегові діти вчаться рідною мовою, там є декілька професорів наших, чехів і мадяр. Підручників нема, а кожний професор диктує учебний матеріал, і діти записують собі до зошитів. Є це тяжка задача, а зміст таких зошитів є в кінці року дуже скромненький. До того приходить юнацька язикова ріжноманітність професорів і подекуди нетolerантність чеського професора до наших дітей, як то є у Берегові. Гімназії в Мукачеві та Хусті, що мають директорів напряму московського, вчать наших дітей московською мовою. Біду тут ще побільшує те, що місцеві московські професори не володіють московською мовою, і дитина забуває своє і не навчається московської мови. Наслідком такого положення виходять з наших середніх гімназій діти двох народів.

Всі ті школи мають також свої інтернати, де діти платять місячно від 75 кч. аж до 360 кч. за харч і квартиру.

Крім того, маємо 2 учительські семинарії і жіночу учительську семинарію. Дві семинарії в Ужгороді, одна для хлопців, одна для дівчат, є церковні й належать греко-католицькому єпископатові в Ужгороді. Тут вчать дітей рідною мовою, тоді як в учительській семинарії в Мукачеві, яка є державна та має директором місцевого московофіла, діти вчаться вже по-московському. Вступаючи до життя, ці учні мусять знову вчитися, вже від своїх учнів, рідної мови. Це є просто недоумство – вчити учителя не твою мовою, якою говорять його майбутні учні. Це яскраво характеризує чи небажання, чи слабість компетентних урядів, що не можуть взяти правильної лінії... Якраз тут робить найбільшу помилку офіційна політика Підкарпаття, бо не розуміє свого послання щодо нас. Чехи, як розумні від нас, мали б бути нашими учителями, показати нам на помилки та повести на правильну дорогу. А, може, того якраз вони собі не бажають? Чому ж до словаків велика любов і приязнь, а чому ж до нас така байдужість? Чи, може, тому, що ми не заслужили того? А, може, тому, що ми культурно слабкі від словаків?

Крім згаданих школ, маємо ще одну торговельну академію, дві ніжні торговельні школи та три ремесlnі школи. Добру службу нам роблять також горожанські школи, які нині погирено вже й на провінції.

Про позашкільну вихову молоді не досить тут піклуватися. Одного пласти замало, особливо тепер, коли його першим представником є сам земський президент п. Розсипал, котрий своєю неширою пкільною політикою сам доказав, що не чує нас близькими до свого серця. Пласт нам через це упадає, але мадярський пласт та пласт жидівський, який групує в собі дітей заможніших родичів, розцвітає. Гімнастичних гуртків нема, а статути "Січи", колись за соціалістичного режиму одобрені, не респектовані сучасними владними чинниками Підкарпаття, і через те сільська молодь залишена сама на себе та на кореші, котрих маємо нині більше, ніж це було за мадяр. Беручи цей сумний факт до уваги, напе громадянство заснувало минулого року товариство абстинентів для боротьби з цим великим лихом – піяцтвом.

Мушу тут додати, що не маємо ані одної вищої промислової школи, а це на пкоду нашого майбутнього життя. Вракує нам і університету, якщо молоді для

двох факультетів було б досить.

Як кур'яз, мути відмітити стан нацого позашкільного виховання гирьких народніх мас. Воно сконцентроване в руках москвофілів і, так званим, Союзі, до котрого "Просвіта" за його ворожі до нас наміри не вступила. "Просвіта" працює без компромісів й успішно, хоч є утиски з кожного боку.

Крім цього "просвітительного союзу" має і шкільний реферат відділ народопросвітній, на чолі котрого стояв до останнього часу один російський емігрант без належної освіти, який напхав всі наці бібліотеки московськими клясиками. До речі, книги їх лежать у бібліотеках нерозрізані. Видано багато державних грошей на таку ціль, а "московізм" не то щоб поширився, а навпаки - упадає. Як видно з того, марна слава, марна праця, хоч москаль і державних грошей багато жертвує, а сам наш губернатор московську культуру підтримує. Рідна мова сильніша від грошей і творем, і через те побудить і у нас засада Коменського: "Учи дитину рідною мовою." І наша перемога вже не далека!

Р.Гуснай.

УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ В КАНАДІ.

I.

Переглядаючи "Звіт з позички національної оборони в Канаді", виданий Представництвом Західно-Української Республіки в Вінніпегу, 1924 року, - я завважив, що на ст. 9-й цього звіту говориться: "...наличується 2050 місцевостей в Канаді, де живуть українці".

Точне число українців, які живуть в Канаді, годі подати, але загально говоримо, що живе нас тут понад 350.000. Число всього населення в Канаді перевходить десять міліонів.

II.

В альманаху "Фарма", виданому Товариством Опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла в Канаді, 1930 р., на ст. 97-й - проф. І. Н. Боберський умістив "Список просвітних товариств в Канаді". Ці товариства носять різні назви: "Народний Дім", "Читальня", "Просвітне товариство", "Січовий Дім", "Інститут", "Українська Хата". Є також товариства з інтернаціональною закраскою, які з малими відмінами, носять назву "Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім", або в скороченню "ТУРОДім". В списку подано число товариств в кожній провінції зокрема, а разом представляють вони такі числа на цілу Канаду: українських національних товариств 160 в 140 місцевостях. Українських товариств з інтернаціональною закраскою 90 у 86 місцевостях. Разом 250 товариств у 226-тюх місцевостях.

В тому самому альманаху, на ст. 53, проф. І. Боберський подав усі "Українські Греко-Католицькі Церкви в Канаді". В списку вичислено церкви в кожній провінції зокрема, а разом в Канаді є: 241 укр. гр.-кат. церков у 232 місцевостях. Під списком є дата: "Вінніпег, Канада, дня 25. XI. 1929". Українських православних церковних громад в Канаді є 157. Це число одержав я від голови консисторії укр. православної церкви в Канаді о. В. Савчука.

III.

Українські Рідні Школи в Канаді є при просвітніх товариствах і при церквах. Але не всі вичислені організації мають у себе зорганізовані школи. Я обчислив, що при українських товариствах з націо-

нальним напрямком і при церквах є зорганізованих 43 рідних шкіл. При товариствах з інтернаціональною закраскою є зорганізованих 18 шкіл, разом 61 шкіл. Коли определімо пересічно по 35 дітей на школу, то вийде 2135 дітей, які вчащають на науку до рідних шкіл, де учатися по українськи читати, писати, одержують перші відомості з історії й географії України, вчаться також співати українські пісні.

Величезна більшість українських дітей цілком не ходить до української школи. Причина цьому - байдужість батьків. Багато з батьків одверто говорять: "На що йому тут знання рідної мови придадуться? Коби добре по-англійськи навчився". Інші кажуть: "Не добре учити дитину рівночасно по-українськи й по-англійськи, бо це обтяжує і плутає пам'ять у дитини". А ще інші навіть не знають, чи існує Українська Рідна Школа в Канаді, бо ніколи ніхто не цікавилися, ваги й потреби знання матірньої мови для своїх дітей не відчувають.

Тому величезна більшість української молоді в Канаді виростає без знання рідної мови, письма, не знає елементарних відомостей про бувальшину свого народу. Наслідки такі, що вже тепер, по 35-тиох літах життя української еміграції в Канаді, сильно замітне відчуження напої молоді, яка вже відійшла дешою далеко-далеко від всього, що українське, помітне своїми рідними родичами. Вихована в чужій школі, бачить ідеал у чужому, воно присвічує їй і своїм блеском притягає до себе, як нетлю до світла. Однак, є також невеличка частина українських батьків, які розуміють потребу знання рідної мови, посилають своїх дітей на науку до Української Рідної Школи, платять точно належність за науку, яку школа на них накладає, і у всякий інший спосіб підтримують діяльність школи. Ті родичі - це ясна зірка, яка присвічує на українськім овиді.

IУ.

Перші українські школи.

В 1905 році сестри служебниці почали вчити дітей української мови у Вінніпегу, в салі під церков св. Миколая, ріг вулиць Стелла і МекГрегор, а в 1914 році зорганізовано другу Рідну Школу при товаристві "Інститут Просвіти ім. Тараса Шевченка" в Бруклендс, Манітоба, при вул. Вілліям, ч. I960 /п-

редмістя Вінніпегу/.

Найбільше Українських Рідних Шкіл зорганізувалося в роках 1918-1922, коли то український народ на рідних землях провадив війну з ворогами за здобуття своєї держави. Тоді очі української еміграції були звернені в сторону до рідної землі, вона з великою увагою слідкувала за подіями, які відбувалися на Україні, й думала: "Буде вільна українська держава, то будемо вертати домів, тому треба вчити своїх дітей рідної мови і письма, бо там їм буде цього потрібно". Цього аргументу вживали також організатори рідних шкіл, яким легко було переконувати родичів про потребу знання рідної мови для їх дітей, кожний відчував потребу рідної школи і помогав їй ріжними способами.

По невдачних змаганнях українського народу за здобуття своєї держави, наступає знов байдужість української еміграції в Канаді посилати своїх дітей на науку рідної мови й добати про Рідну Школу. Це завважив я, працюючи девять років у двох рідних школах у Вінніпегу.

у.

В школі ім. князя Володимира і княгині Ольги при вулиці Стелла в Вінніпегу учив я від березня 1921 до кінця серпня 1925 року, а в школі при Українськім Народнім Домі в Вінніпегу від вересня 1925 до кінця березня 1930 року, - отже кругло дев'ять років учив я українських дітей в рідних школах у Вінніпегу.

В перших роках мав я все повно дітей в школі так, що місця для них бракувало, і треба було багато дітей відправляти, а десь від 1924 р. почало число дітей в школі зменшуватись, і в класі видно було порожні місця. Приміром, першого й другого року на науку вчашаю постійно 120 до 130 дітей / і ще зголотувалися до запису на науку, але не приймав, бо й це число було вже понад сили/, так що я мусів ділити дітей на два рази: перша й друга групи приходили на науку в понеділок, а третя й четверта приходили у вівторок на переміну через цілий тиждень, бо всіх дітей учити нараз було б неможливо та й в салі не було перегорожі, щоби можна було прийняти другу учительську силу до помочі і вчити одночасно всіх дітей. Від 1924 року число дітей в школі почало меншати, і 1929 року я мав лише 64 дітей в школі при Українськім Народнім Домі, так що

ділити їх на два рази було вже за мало. Я говорив з кількома учителями Рідних Шкіл у Вінніпегу, і вони мені сказали, що спостерегли мінте число дітей у себе в школі і слабше дбання батьків про посилання дітей на науку.

УІ.

Заряд Рідної Школи.

Заряд Рідних Шкіл в Канаді виглядає ріжно. Парохіяльною школою звичайно займається сам священик. Він збирає дітей, призначає шкільну оплату від дітей, добирає учителя, призначає платню для учителя, дбає про салю і все, що є потрібне для науки. Отже весь тягар школи спадає лише на одного чоловіка, який при найліпшій волі не може виконати того всього, чого школа потрібує і що може виконати легко комітет шкільний, зложений з кількох осіб.

Рідні Школи при Читальннях і Народних Домах є звичайно під опікою старшини товариства. Лише при декотрих товариствах члени на загальних річних зборах вибирають з поміж себе шкільного референта, який входить також в склад старшини товариства. Його завданням є провадити шкільні справи, дбати про те, щоби діти ходили до школи і платили за науку, дбати про приладдя, нараджуватися спільно з учителем щодо уладжування шкільних полисів, полагоджувати всякі справи між родичами, дітьми і учителем, здавати справоздання про стан і потреби школи на засіданнях старшини і на зборах членів товариства, — словом, дбати про все, що є потрібне для успішного ведення школи. Робота шкільного референта є не-платна.

При Робітничих Домах існують Шкільні Комітети /Шкілкоми/, зложенні з кількох осіб. Обов'язком Шкілкому є час від часу давати звідомлення на засіданнях виділу про стан школи і предкладати свої ллями про те, як поліпшити школу й науку в школі.

У деяких товариствах школою займається старшина товариства настільки, що дбає лише про учителя, а учитель сам має збирати учніків, сам має старатися про приладдя до науки, уладжувати шкільні полисі, полагоджувати всякі справи між собою, учениками, родичами і товариством, сам має дбати про розвій школи, має бути учителем, організатором, суддею і господарем школи. Яким способом від дає собі з

тим всім раду, - че нікого не обходить. Заряд товариства цікавиться школою остільки, що хіба деколи спитає учителя, кілько дітей має у школі. Коли в школі є багато дітей, то значить, що учитель добрий, а як у школі дітей мало, то знак, що учитель але веде школу. Кілько грошей учитель збирає від учеників, а кілько пропадає, про це ніхто не дбає. Що учитель не зbere, то це його втрата.

На такий лад ведення школи ніякий учитель не може посвятитися на довший час праці, тому учителі часто зміняються. Часта зміна учителів відбувається шкідливо на науці й поступі учнів.

УІІ. Школярі.

Школярі є найважнішою частиною Рідної Школи. Але щоби школярів мати, треба їх збирати. Наука української мови в Рідній Школі є добровільна, а не примусова. Діти ходять добровільно, для того треба їх з'єднати для школи. Слід згадати, що діти ходять до публічних державних шкіл, в яких наука є обовязкова, від 9-ої години рано до 4-тої години по-півдні. Тому наука в українських рідних школах відбувається вечорами від 5 до 7 години, то є дві години науки.

Одна зі шкіл, в якій я учив, збирала дітей цим способом: священник заповів в неділю на богослуженню, щоби родичі, які мають дітей в шкільному віці, привели їх в наступний день, цеб-то в понеділок, до школи і записали на науку. Оголосив також платню за науку.

Наступного дня родичі приводили дітей, я записував їх і рівночасно при записі ділив на групи, бо приходили й такі діти, що вже раніше ходили до української школи. Діти, що не мали читанок, купували їх при вписі. Дітей приймалося в віці від 6 до 12 літ. Ділив їх я на чотири групи.

В другій школі збирав я дітей так: оголосив у часописі день запису, переглянув членську книжку товариства, вибрав адреси й написав листи до тих родичів, що мали дітей в шкільному віці, з проханням, щоби прислали їх на науку. Предсідник товариства оголосив про запис дітей на найближчих зборах і подав умови щодо платні. Пізніше оголошено це на кількох виставах і концертах, уладжуваних цим товариством. Дітей прибувало по трохи з кожним днем.

Пізніше було вже легко збирати дітей, бо коли я підготовив школярів і почав уладжувати шкільні вс-

чорі, то майже на кожнім вечорі чи то я, чи котрий з урядників товариства взвивали присутніх батьків, щоби посилали дітей на науку до Рідної Школи.

Звичайно, коли вечір був удачний і школярі добре пошикались, то вже наступного дня приходило кільканадцять дітей до запису на науку.

Це знак, що такі шкільні полиси, як концерти і вистави, причиняються у великий мірі до з'єднання дітей для Рідної Школи.

VIII. Саля.

Тому, що Рідні Школи в Канаді містяться звичайно при всяких просвітніх товариствах і при церквах, то й шкільні салі є звичайно власністю цих організацій. Спеціально збудованих будинків для шкільного ужитку є дуже мало. Ті самі салі, в яких містяться школи, є побудовані в першій мірі на те, щоби відповідали вимогам товариства, і тому не заеше вони відповідають шкільним вимогам. Приміром, у Вінніпегу і на передмістях є 17 українських школ. З того числа лише одна /школа сестер з правом прілідності/ є призначена для шкільної науки. В кожній іншій з цих саль провадять товариства свою діяльність, роблять аматорські й хорові проби, базари, збори, віча, танці, вистави й концерти. Шкільні лавки треба часто виносити на двір, а шкільні прибори, як стіл, таблицю, стінні карти та ін., треба ховати десь в кути, щоб не заваджали і щоби не знишлися. Лавки звичайно старого вигляду, довгі, незgrabні, на одній лавці міститься 5-6 дітей. В декотрих салах наука відбувається на сцені, а декотрі салі містяться під будинками у півницях. Очевидна річ, в таких салах бракує відповідного освітлення, а про розміщення шкільних приборів, як бібліотеки, стінних карт, глобів, образів і т. п. не може бути й мови.

Також болюче дается відчувати брак відповідних глош для забав і рухової грі.

IX. Учителі.

Учителі по рідніх школах є різні. Лише кількох є таких, що вже від літ посвятилися тому ділу, - вчать гарно молодіж і з'єднали собі признання учнів і родичів.

Під про хвилю вчать в Канаді деякі учителі й учительки, що покінчили семинар в Старому Краю і провадять науку взірцево. Уміть вчити й тримати

молодіж в порядку. Приїхали тому 6-7 років. Багато учителів учить лише якийсь час, поки не знайдуть собі іншого заняття, і між ними трапляються ліде, що вчать добре, з успіхом, але лучаються також нетерпеливі і дразливі, що знеохочуються серед дітей і серед родичів, які знов рідко коли вміють прийти учителеві на поміч.

У рідних школах вчать також сестри служебниці. Вчать пильно, спокійно, витревало і кладуть вагу на молитви і катехізм.

Учитель, що вміє співати, має добрий голос, уміє провадити хор, як диригент, або уміє провадити оркестр, може найти в Канаді заняття при кожнім товаристві, яке хоче розвиватися і притягати до себе старших і молодіж.

Яку платню одержують учителі?

Не в кожній школі і не кожний учитель одержує однакову платню. Це залежить від числа дітей, від кількості годин науки, від хисту вчителя. Більше дітей - більше праці. Коли учитель веде науку щодня і працює лише в школі, то річ ясна, його плата повинна бути така, щоби міг вижити. Учитель, що веде школу, уладжує з дітьми вистави і концерти, крім того працює в товаристві, веде старших, - повинен діставати відповідну нагороду. Є й такі учителі, що через день мають інше, постійне заняття, а вечорами працюють в школі. Тому учителів і висоту платні дастися поділити на три групи:

1/ Учитель, що вчить дітей читати, писати, співу, руханки, гри на музичних інструментах, уладжує шкільні вечери, працює в товаристві, - дістає платню від 80 до 100 долларів на місяць.

2/ Учитель, що працює лише в школі, веде науку кожного дня, уладжує шкільні виступи і свою працю зводить лише до ведення школи, одержує платню від 50 до 75 долларів на місяць.

3/ Учитель, що вдень має інше заняття, а в школі працює 2 або 3 рази на тиждень вечорами, вчить дітей лише читати і писати, - одержує від 25 до 40 долларів на місяць.

Є також українські учителі й учительки, що покінчили тутешні школи і вчать в англійських державних школах. Число їх сягає поверх чотирьох сотні, і всі вони майже розкидані і вчать по місцевостях, де живуть в переважаючим числі українські поселенці, головно в трьох західних провінціях: Манітобі, Саскачевані й Альберті. Від них жадають українці поселенці надобовязкової науки української мови

бодай одну годину по обовязкових годинах. Звичайно вчать по-українськи від 4-5 години по півгоді. Вони сповняють велику місію для українського народу, бо, маючи дітей під своїм проводом кожного дітя, мають більшу нагоду вчити їх, ніж учителі по рідних школах. В чисто українських оселях часто й Шкільна Рада складається з українців, і коли вони запрошуєть учителя до державної школи, то звичайно роблять з ним угоду, що по обовязкових годинах має вчити також української мови. За те учитель одержує кілька доларів місячної платні більше. Ті учителі роблять важну роботу по українських громадах в Канаді.

Х.Наукові середники.

Не всі рідні школи вживають однакових читанок. Одні школи вживають читанок М.Матвійчука, виданих видавництвом "Нова Українська Школа" у Львові /окрім видання для Канади і Злучених Держав/. Другі школи вживають читанок А.Крумельницького, виданих видавництвом "Чайка" у Відні. Інші вживають старих читанок, уживаних в Галичині перед війною, але передрукованих в Канаді зі зміненим правописом /"Буквар"/. Для старших учнів уживають Історію України І.Крипякевича, "Географію України" Ст.Рудницького, а деякі школи для доповнення вживають "Лиса Микиту" і "Захара Беркута" І.Франка. Граматику до недавна вживали найбільше Коцковського й Огоновського, тепер багато вживають проф.В.Сімовича і О.Половича, видану у Львові 1925 року в трьох частих: перша частина для II. року науки, друга частина для III. року науки, третя частина для I. року науки. Співаників вживають: І.Воробкевича, М.Гайворонського, Стеценка, Ф.Колесси, М.Кумки. Образів до науки історії, ні моделів не вживають, бо це тяжко дістати, а по-друге, все "нема грошей".

Деякі рідні школи уладжують шкільні іспити, на яких діти одержують шкільні свідоцтва. Я уряджував шкільні іспити три рази, на яких були присутні родичі дітей і запрошенні поважні українські громадяне. На двох іспитах 1927-1928 рр. був присутній і давно прибутий зі старого світу генерал Володислав Сікевич, бувши посол Української Народної Республіки на Уграх. Діти одержали свідоцтва пильности.

XI. Потрібний один напрям.

Рідна Школа в Канаді потребує мати один провід, щоби всі різні школи мали одноцільний плян, одноцільний розклад годин, ті самі підручники і ту саму методу науки.

В тій справі говорив я з учителями, які вчать в рідних школах у Вінніпегу, і набрав переконання, що найліпшу раду дає мій знайомий проф. І.Н. Боберський, з котрим я нераз про те докладно говорив. Він є такого погляду на цю справу:

"Серед наших відносин в Канаді можуть самі учителі, які провадять Рідну Школу у Вінніпегу, сходитися на наради в шкільних справах і рішати спільно що-найменше ті питання, які відносяться до шкільних підручників, до мал, образів, до методи навчання, до видачі нових підручників для Канади, до тілесного виховання.

Книжки для канадської молоді мусить бути писані тут в Канаді. Тому що наука української мови в провінції Квебеку для українців обов'язкова, можна би при помочі квебецьких властей видати підручники для українських дітей в Монреалі, які придалися б отісля всім рідним школам в Канаді. А що українці будуть творити в Канаді велику громаду, нема сумніву. Як поживете лише 100 літ, побачите, що та буде за сила. Шкільні підручники потрібні. Тут є pole для інтелігентної роботи над вихованням народу.

Учительський збір у Вінніпегу став би з часом повагою для всіх українських шкіл в Канаді."

Це є погляд моого знайомого, і я поділяю його впovні. Він висказався також, що з часом учительський збір рідних шкіл в Вінніпегу міг би тактовною діяльністю здобути себі рішучий вплив на організацію рідних шкіл в цілій Канаді і на добір учительських сил до тих гкіл, навіть на висоту платні учителів. Можна би таку Шкільну Раду утворити зі шкільних делегатів товариств у Вінніпегу. Це було би правдиво по-громадянськи, але серед тутешніх відносин делегати занедбували би свої обов'язки, не доцінювали би своєї відвічальності, а при сходинах зводили би зі собою порахунки в імені товариств. Лише учителі у Вінніпегу при добрій волі можуть дати добрий почин до одноцільного пляну в науці. Розуміється, що в тій своїй діяльності мають планувати особисті й релігійні почування громадянства. Рідна Школа є найважнішою організацією для українських емігрантів. На жаль, вони присвячують їй дуже мало

уваги. Навіть інтелігенти нө доцінюють її вартості.

XII. Копти.

На доходи Рідної Школи складаються гроші, які платять батьки за своїх дітей, а також гроші, які учитель заробляє своєю школою.

Головними видатками є оплата салі на школу, оплата учителя і закуп наукових середників та видатки на уладжування шкільних виступів, свят і прогульок.

A/. ДОХОДИ: - у деяких рідних школах родичі платять протягом десяти місяців по 50 центів, а за два місяці - липень і серпень - коли діти вільні від науки в публичній школі і до Рідної Школи учащі щодня, оплата в Рідній Школі виносить 75 центів, а деякуди платять один долар на місяць від одної дитини.

Коли школа уладжує виставу чи концерт, то доход також іде для школи. Пересічний джід зі шкільних вечерів буває 20-40 долларів.

Під час різдвяних свят посилають дітей келядувати. З котчи також приходить 20-30 долларів для школи.

У деяких школах є так, що кожний член товариства є оподаткований і платить призначений даток згори на школу на цілий рік, без огляду на те, чи він має дітей в школі віці, чи ні. Ці гроші вкладають до банку, і їх відтак уживають на виплату для учителя і на закуп потрібних приборів шкільних. Цей спосіб зборання грошей дає запоруку, що ніхто не буде уникати виплати за школу, не буде неприємних випадків, які при зборі шкільних сплат часто лучаються, а також цим члени доказують, що розуміють вагу школи.

Щоби придбати потрібний грош на утримання школи, уладжують по декотрих школах базари, прогульки, добровільні збірки та ін. Є й такі школи, де товариство не бере на себе жадних зобовязань щодо збірки грошей від дітей, не робить ніяких заходів на удержання школи, тільки лишає це самому учителеві, який має займатися збіркою грошей, і що він збере, то для себе, а що пропаде, то це страта учителя. Це є непрактичний спосіб, бо учитель сам мусить дбати не тільки про науку, але має журитися також збіркою грошей, при чім приходиться терпти нераз багато неприємностей, які при цій збірці лучаються. Це понижує учителя, бо дитина, котра платить безпосередньо учителеві гроші за науку, має враження, що учитель є низьким слугом і по вчить лише тому, що

хоче громій. Це є злий спосіб. Належить його уникати.

Б/. ВИТРАТИ. - Школа має такі витрати: на салю, світло, опал, учителя, прибори до науки, на улашування дитячих свят, прогульок і т.д.

Школи, які містяться при церквах, Народніх Домах, Читальніх і Робітничих Домах, - не оплачують салю зі своїх доходів, бо салі є звичайно власністю цих організацій, а редичі дітей, що ходять до школи, є звичайно членами або бодай симпатиками тих організацій. Найважніший видаток школи - це утримання учителя. Коли школа потрапить з доходів оплачувати учителя, то її існування є запевнене. Де школа не може утримати учителя власними доходами, там товариство мусить докладати зі своєї каси.

Отже ясно, що доля кожної Рідної Школи в Канаді залежить від долі товариства, при якім школа існує. Коли товариство добре розвивається, тоді й школу може краще утримувати, а коли товариство підупадає, то й школа підупадає, або й цілком перестає існувати.

Коли школа має такі доходи, що сама оплачує учителя і ще дещо її грома лишається, то за ці гроші старається про ріжні приладдя до науки, як: бібліотека, стінні мапи, прилади до руханкових вправ, гор та забав.

Коли ж школа береться з недостачами, то не може старатися про такі прибори до науки, і наука в такій школі обмежується лише читанками, які діти приносять з собою з дому і які є їх власністю.

XIII. Українські виховничі Інститути в Канаді.

Є в Канаді також українські виховничі Інститути, а саме: Український Інститут ім. Петра Могили в місті Саскатуні, провінція Саскачеван, заснований в 1916 р. В 1931 році число студентів і студенток в Інституті було 44. Управителем Інституту є п. Юліян Сточішин.

Український Інститут ім. Мих. Грушевського в м. Едмонтоні, провінція Алберта, заснований 1918 року /Філія Інституту ім. П. Могили в Саскатуні/. В 1931 році студентів і студенток в Інституті було 32. Управителем Інституту є п. І. П. Лазарович.

Український Інститут ім. Петра Могили в місті Вінніпегу, провінція Манітоба, заснований 1926 р. /Це є друга філія Інституту ім. П. Могили в Саскатуні/. В 1931 році студентів і студенток в Інституті у Вінніпегу було 23. Управителем Інституту є п. А. Пав-

дик.

Український Інститут ім. Тараса Шевченка в місті Едмонтоні, провінція Алберта, заснований 1926 року. В 1931 році студентів в Інституті було 32. Настоятелем Інституту є п. П. Мітенко.

В згаданих інститутах мешкають і харчуються українські студенти і студентки, які учають на науку до високих державних ліл. В українських інститутах побирають науку української мови, історії, географії і літератури. Науку уділяють управителі інститутів, а від часу до часу на запрошення українські визначні громадяне виголошують для студентів лекції з українознавства.

На тім місці вважаю за відповідне згадати також, що в місті Йорктоні, провінція Саскачеван, є Колегія св. Йосифа, побудована 1920 року і є під проводом християнських братів. Всіх студентів в Колегії 1931 року було 50, з цього числа 36 студентів-українців. За інформацією о. Методія, попередніми роками було в Колегії 80-90 студентів, з них 85% українців.

М. Кумка.

-.-.-.-

ЗМІСТ.

Від редактора	3.
В.Сімович.-Українське шкільництво на Буковині.....!	5.
Ст.Сирополко.-Українське шкільництво в Галичині.....	34.
Ю.Гуснай.-Шкільництво на Підкарпатті.....	49.
М.Кумка.-Українські школи в Канаді.....	60.

Видання Українського Педагогічного Товариства
в Празі.

Praha VIII, čp.1315.

Litograficky rezinnožil,
v. Jarkovský, Praha II, Ječná 24.

